EELKOKKUVÕTTEID PÕLLUMAJANDUSLOENDUSE ANDMEIST

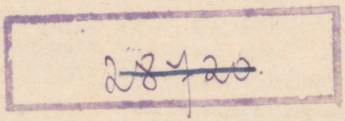
PRELIMINARY DATA OF 1939 AGRICULTURAL CENSUS

TALLINN 1939

RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO

EELKOKKUVÕTTEID PÕLLUMAJANDUSLOENDUSE ANDMEIST

PRELIMINARY DATA OF 1939 AGRICULTURAL CENSUS

ÄRATRÜKK K/K KONJUNKTUUR NR. 57/58 (8/9)

TALLINN 1939

RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO

Bibliotheca Universitatis Tartuensis
38160
1939. 01529

Sisu — Contents

I. Talundite arv ja maapidamine — *I. Number of Holdings and Tenure*

1. Talundite arv . . . . . 3 *Number of Holdings*
2. Talundite maapidamine . . . . . 5 *Tenure of Holdings*

II. Maakasustus ja viljakasvatus — *II. Utilisation of Land and Grain Cultivation*

1. Maakasustus kõlvikute järgi . . . . . 6 *Utilisation of Land by Kinds of Crops*
2. Viljade kasvupinnad . . . . . 8 *Area under Crops*
3. Kunstväetisi tarvitajad talundid . . . . . 9 *Farms Using Artificial Fertilisers*
4. Tarvitatud kunstväetised . . . . . 10 *Artificial Fertilisers Used*

III. Loomapidamine — *III. Live Stock Breeding*

1. Arengu üldsuund . . . . . 12 *General Development*
2. Hobuste üldarv . . . . . 12 *Total Number of Horses*
3. Hobuste arv talundeis ja väljaspool talundeid . . 13 *Number of Horses on Farms and Not on Farms*
4. Hobuste vanuslik koostis . . . . . 13 *Division of Horses by Age*
5. Hobuste sooline koostis . . . . . 14 *Division of Horses by Sex*
6. Hobusetööjõud talundeis . . . . . 14 *Horse Power on Farms*
7. Veiste üldarv . . . . . 15 *Total Number of Cattle*
8. Veiste arv talundeis ja väljaspool talundeid . . . 15 *Number of Cattle on Farms and Not on Farms*
9. Veiste koostise muutus . . . . . 16 *Changes in Classification of Cattle*
10. Lehmade vanuslik koostis . . . . . 16 *Division of Cows by Age*
11. Lehmade arv talundi kohta . . . . . 17 *Number of Cows per Farm*
12. Sigade üldarv . . . . . 17 *Total Number of Pigs*
13. Sigade arv talundeis . . . . . 18 *Number of Pigs on Farms*
14. Sigade koostis talundeis . . . . . 18 *Classification of Pigs on Farms*
15. Seapidamine talundeis . . . . . 19 *Pig Breeding on Farms*
16. Lammaste üldarv . . . . . 19 *Total Number of Sheep*
17. Lammaste arv talundeis ja väljaspool talundeid . 20 *Number of Sheep on Farms and Not on Farms*
18. Lammaste vanuslik rühmitus . . . . . 20 *Classification of Sheep by Age*
19. Lammaste keskmine arv talundeis . . . . . 21 *Average Number of Sheep on Farms*
20. Kodulindude üldarv . . . . . 21 *Total Number of Poultry*
21. Kanade ja kukkede üldarv . . . . . 21 *Total Number of Hens and Cocks*
22. Kanade keskmine arv talundi kohta . . . . . 22 *Average Number of Hens per Farm*
23. Teised kodulinnud talundeis . . . . . 22 *Other Species of Poultry on Farms*
24. Mesiperede üldarv . . . . . 22 *Total Number of Bee Colonies*
25. Mesiperede arv talundeis ja väljaspool talundeid 23 *Number of Bee Colonies on Farms and Not on Farms*
26. Tarude liigid talundeis . . . . . 23 *Classification of Hives on Farms*
27. Kokkuvõte . . . . . 24 *Summary*

IV. Puu- ja köögiviljakasvatus — *IV. Fruit and Vegetable Growing*

1. Üldareng . . . . . 24 *General Development*
2. Õunapuud . . . . . 25 *Apple Trees*
3. Pirnipuud . . . . . 25 *Pear Trees*
4. Ploomipuud . . . . . 26 *Plum Trees*
5. Kirsipuud . . . . . 26 *Cherry Trees*
6. Marjapõõsad . . . . . 26 *Fruit Bushes*
7. Köögiviljad . . . . . 27 *Vegetables*

V. Talundihooned ja masinriistad — *V. Farm Buildings and Machines*

1. Üldiselt . . . . . 28 *In General*
2. Elumajad . . . . . 28 *Dwelling Houses*
3. Laudad ja muud hooned . . . . . 29 *Stables and Other Buildings*
4. Ehitustegevuse intensiivsus . . . . . 29 *Intensiveness of Building Activity*
5. Ehitusmaterjal . . . . . 30 *Building Material*
6. Põllutööriistad ja -masinad . . . . . 31 *Agricultural Machines and Implements*
7. Jõumasinad . . . . . 31 *Power Machines*
8. Maaharimisriistad ja külvimasinad . . . . . 32 *Machines and Implements for Tillage*
9. Koristamismasinad . . . . . 33 *Harvesting Machinery*
10. Viljapeksumasinad . . . . . 33 *Threshing Machines*
11. Muud masinad . . . . . 34 *Other Machines*

English Supplement . . . . . 34 *English Supplement*

EELKOKKUVÕTTEID PÕLLUMAJANDUSLOENDUSE ANDMEIST.

PRELIMINARY DATA OF 1939 AGRICULTURAL CENSUS.

Käesoleval aastal teostati Eestis üldine põllumajandusloendus. Loenduskava oli koostatud sääraselt, et loenduse andmestik annab võrdlemisi põhjaliku läbilõikelise ülevaate meie põllumajandusseisundist. Andmete võrdlemine eelmiste loendustega, millised teostati 1929. a., 1925. a. ja 1919. a., annab ülevaate, mis määral on meie põllumajandus iseseisvusaastail arenenud.

Loenduse läbiviimine kohtadel teostus kõigiti rahuldavalt ja saadud loendusmaterjali võib hinnata heaks. Erilist rõhku on pandud materjalide kiirele läbitöötamisele ja andmete avaldamisele. Materjalid hakkasid saabuma Riigi Statistika Keskbüroosse juuli lõpul ja viimased materjalid saabusid augusti keskel.

Kokkuvõtete alal loodi süsteem, mis võimaldas eriti kiirelt vajatavate andmete alal lõpetada eelkokkuvõtteid juba septembri keskel. Eelkokkuvõtete alusel on koostatud järgnevad ülevaated meie põllumajandusseisundi ja arengu kohta, et neid teha kiiremalt saadavaiks asjasthuvitatuile. Puhtarvulised tabelid ilmuvad Riigi Statistika Keskbüroo väljaannetes (Eesti Statistika kuukirjas ja erivihkudena).

Lõppkokkuvõttel võivad need andmed muutuda, kuid muutused ei tohiks olla siiski kuigi suured.

I. TALUNDITE ARV JA MAAPIDAMINE.

NUMBER OF HOLDINGS AND TENURE.

1. Talundite arv. *Number of Holdings.* Talundite arvuline kujunemine Eestis on iseseisvuse kestel näidanud tõusutendentsi. Põllumajandusloenduse andmeil oli talundeid k. a. 139 991 1929. a. 133 357 talundi ja 1925. a. 126 561 talundi vastu. Seega on talundite arv viimase 14 a. jooksul suurenenud 13 430 talundi ehk aastas keskmiselt 959 talundi võrra. Nimetatud tulemused selgitavad kujukalt maakorraldustööde ja asundamise edukust meie põllumajanduse tootmisaluste arendamisel.

Talundite arvulise arengu jälgimisel selgub, et suurusrühmade järgi on muutused toimunud tunduvalt erinevalt. Nii võib esijoones väiketalundite arvus märkida üldiselt tõusu, kuna suuremate, s. o. üle 30 ha-ste talundite arvu kujunemine on toimunud vähenevas suunas. Väiksemate talundite rühmas võib erilist tõusu märkida 10—20-ha-ste arvulises liikumises, kus viimase 10 a. jooksul on loodud juurde 8224 talundit. Ka 5—10-ha-ste talundite arv on tõusnud, kuna 20—30-ha-ste talundite suurenemine on olnud juba väiksem. Seejuures väärib aga erilist märkimist asjaolu, et 1—5-ha-ste talundite arv, mis 1925—1929. a. näitas suurenemist, on viimase 10 a. jooksul näidanud vastassuunalist liikumist, s. o. vähenenud 1469 talundi võrra. Samasugust liikumist näitab ka suurtalundite arvuline kujunemine. Kõigis suurusrühmades üle 30 ha esineb talundite arvu vähenemine.

Talundite arv suurusrühmades põllumajandusmaa järgi.
Classification of Holdings According to Agricultural Area.

	Kokku *Total*	1—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	50—100 ha	Üle 100 ha
1939	139 991	21 987	23 823	40 249	25 438	21 720	6 322	452
1929	133 357	23 456	21 600	34 977	24 235	22 185	6 433	471
1925	126 561	21 883	19 420	32 025	23 497	29 736		

Talundite arvu erinev kujunemine on toonud kaasa muutuse talundite suuruslikus koostises. Nagu varemail aastail, nii ka k. a. on 10—20-ha-ste talundite arv suurim, omades kogu talundite arvust peagu kolmandiku osatähtsuse (28,8%). Enamvähem võrdset osatähtsust omavad 5—10-ha-sed ja 20—30-ha-sed talundid kogu talundite üldarvust ja seda vastavalt 17,0 ja 18,2%. Neist suurusrühmadest väiksemad ja suuremad talundid, s. o. 1—5 ha ja 30—50-ha-ste talundite arv osutub enamvähem võrdseks ning seetõttu nende osatähtsus ka samaks. Edasine talundrühmade suurenemine toob nende osatähtsuse kiire languse. Seega eesti põllumajanduse iseloomustavaks tunnuseks on väikemajapidamine, s. o. 10—20-ha-ste talundite valdav osatähtsus üldisest talundite arvust, kusjuures sellest väiksemate ja suuremate talundite arvud on peagu võrdsed.

Talundite suuruse ositus maakonnis põllumajandusmaa alusel näitab, et maakonna talundite koostises esineb mõningaid erinevusi. Kõigis maades, peale Petserimaa, on valdava osatähtsusega siiski, nagu riigi keskmiselt, 10—20-ha-ste talundite suurusrühm. Petserimaal seevastu omavad peamist tähtsust 5—10-ha-sed ja 1—5-ha-sed talundid, milliste osatähtsus on vastavalt talundite üldarvust 36,2% ja 35,0%. 10—20-ha-ste talundite osatähtsus on 22,1% ning ülejäänud talundid on kogu talundite arvust 6,7%. Ka teisis L.-Eesti maakonnis on väiketalundite arv suhteliselt suurem kui P.-Eesti maades. Nii on edasi, näit., 1—5-ha-ste talundite arvuline osatähtsus alanevas suuruse järjekorras: Tartu — 23,2%, Võru — 21,9%, Pärnu — 14,4% ja Viljandimaal — 12,7%. Teisis maades on 1—5-ha-ste talundite osatähtsus väiksem ning seda eriti Läänemaal, kus see langeb 5,3%-le. Sama, mis kehtis eelmise talundirühma kohta, kehtib ka enamvähem 5—10-ha-ste talundite kohta. Ka siin on L.-Eestis suhteliselt selle rühma talundite arv suurem kui P.-Eestis, peale Virumaa. Seejuures osutub aga selle talundrühma osatähtsus maakonnis tunduvalt ühtlasemaks võrreldes 1—5-ha-ste talundite osatähtsusega. 10—20-ha-ste talundite osatähtsuse liikumine toimub juba teises suunas. Siin juhivad P.-Eesti maakonnad, eesotsas Virumaaga, kus kogu talundite arvust langeb sellesse rühma 37,1%. Järgnevad osatähtsuselt Järva — 33,5%, Saare — 31,6%, Lääne — 30,4%, Võru — 30,4%, Harju — 27,7%, Viljandi — 26,8%, Valga — 26,5%, Pärnu — 25,8%, Tartu — 23,5% ja Petseri — 22,1%. Järgnevas talundite suurusrühmas, s. o. 20—30-ha-ste suhtelises arvus talundite üldarvust omab esikohta Läänemaa 27,4%-ga, millele järgnevad esijoones samuti P.-Eesti maakonnad Järva-, Harju- ja Virumaa. L.-Eesti maakonnis on selle rühma talundite arv suhteliselt madalam. 30—50-ha-ses suurusrühmas on esikohal endiselt Läänemaa 22,9%-ga, kuid vastupidiselt eelmise suurusrühma osatähtsusele kerkivad esijoones järjekorda L.-Eesti maakonnad Viljandi- ja Pärnumaa. Viimaseile järgnevad P.-Eesti maad, kusjuures Petserimaa jääb viimaseks, nagu eelmises rühmaski, 1,8%-ga. Seejuures vajab märkimist, et peale Petseri-, Võru-, Viru- ja Läänemaa on teisis maakonnis selle suurusrühma osatähtsus talundite üldarvust enamvähem ühtlane. Talundite suurenedes tõuseb L.-Eesti maakonnis suurtalundite osatähtsus. Nii on, näit., 50—100-ha-ses talundite rühmas osatähtsuselt esikohal Viljandimaa 8,8%-ga, järgnevad Pärnu- — 7,5%-ga, Harju — 6,3% ja Valgamaa — 6,2%. Teisis maakonnis on nimetatud suurusrühma osatähtsus tunduvalt väiksem. Suurimate, s. o. üle 100-ha-ste, talundite osatähtsus üldisest talundite arvust on suurim Pärnumaal — 0,6%. Ka P.-Eestis on Harju- ja Järvamaal suurtalundite osatähtsus võrdlemisi lähedane Pärnumaale, s. o. 0,5%. Teisis maades on suurtalundite osatähtsus väiksem.

Võttes kokku eeltoodud talundite suuruse osatähtsuse vahekorrad üksikuis maades võib märkida, et L.-Eestis on väiksemate talundite osatähtsus talundite üldarvust suurem P.-Eestist. Talundite suurenedes kuni 30 ha-ni väheneb suuremate talundite osatähtsus L.-Eestis, kuid suureneb P.-Eestis. Edasi on suuremate talundite osa-

tähtsus L.-Eestis pisut suurem kui P.-Eestis. Seega on P.-Eestis talundite arvuline ositumine suuruse järgi ühtlasem kui L.-Eestis.

2. Talundite maapidamine.
Tenure of Holdings.

Talundite arvulise suurenemisega on käinud kaasas ka kogu talundite pindala suurenemine, kuid keskmine talundi suurus on viimasel 10 aastal jäänud muutuseta.

	Talundite arv *Number of Holdings*	Pindala ha *Area in ha*	1 talundi kohta *Per Holding*
1939	139 991	3 182 462	23
1929	133 357	3 093 749	23
1925	126 561	3 068 922	24

Toodud andmeist selgub, et talundite pindala on suurenenud 1925—39. a. 113 540 ha. Keskmine suurenemine aastas ulatub seega 8110 ha-le, kusjuures 1929—39. a. vahemikul on talundite pindala suurenenud enam aastas kui 1925—39. a. keskmiselt.

Vastavaist kokkuvõtteist selgub, et riigi keskmiselt kasustatakse talundite maid järgmiselt: ainuomandi*) alusel 74,6%, kaasomandi — 10,3%, jaotatud omandi — 1,2%, raharendi — 7,9%, pooleterarendi — 1,4%, teenistuslepingu — 1,0% ja muul viisil — 3,6%. Seega toimub talundite maa peamine majandamine Eestis ainuomandi alusel, kusjuures järgmist tähtsust omab kaasomandi ja raharendi alusel majandatud maa. Teisil aluseil majandatud talundite maa omab väikest osatähtsust. Käsitledes talundite majandamist omandite alusel maakonnis võib märkida siin teatavaid erinevusi.

Talundite maapidamine maade järgi 1939. a.
Tenure of Holdings in 1939, by Districts.

	Maapidamine *Area*		Maapidamisest on % *Specification in %*			
	Kokku ha *Total in ha*	Keskm. talundi kohta ha *Average per Holding in ha*	Ainuomandi alusel *In Sole Ownership*	Kaas- ja jaotatud omandi alusel — *Co-ownership and Divided Holdings*	Raha- ja pooleterarendi alusel — *Let on Rental or Half Crop Basis*	Teenistuslepingu ja muul alusel — *Let as Remuneration for Work or Otherwise*
Viru . .	395 953	22	71,4	15,1	9,1	4,4
Järva . .	224 806	25	74,7	9,6	9,2	6,5
Harju . .	416 550	26	77,3	11,2	7,2	4,3
Lääne . .	353 733	27	77,4	12,6	5,3	4,7
Saare . .	259 732	24	76,3	14,2	4,6	4,9
Pärnu . .	301 368	27	79,9	5,3	10,3	4,5
Viljandi .	290 104	26	74,5	7,3	13,8	4,4
Tartu . .	432 244	21	72,6	9,4	12,8	5,2
Valga . .	106 705	23	70,2	7,0	18,2	4,6
Võru . . .	265 476	19	72,8	12,7	10,0	4,5
Petseri . .	135 791	12	66,2	26,0	5,0	2,8
Kokku .	3 182 462	23	74,6	11,4	9,3	4,7

Ainuomandi alusel kasustatakse maad kõige enam Pärnumaal (79,9%) ning kõige väiksemal määral Petserimaal (66,2%). Teisis maades kõigub ainuomandi alusel kasustatud maa osatähtsus 70—77% piires. Kaas- ja jaotatud omandi alusel kasustatava maa osatähtsuselt seisab esikohal Petserimaa — 26%. Järgnevad Viru- 15,1%, Saare- 14,2%, Võru- 12,7% ja Läänemaa 12,6% jne., kusjuures suhteliselt kõige vähem on kaas- ja jaotatud omandi alusel majandatavat maad Pärnumaal (5,3%). Raha- ja pooleterarenti kasustatakse suhteliselt kõige enam Valgamaal (18,2%). Ka Viljandi-, Tartu- ja Pärnumaal on renditud maade osatähtsus küllalt suur võrreldes teiste maakondadega. Kõige vähem on maad renditud suhteliselt Petserimaal ning peagu samas ulatuses Läänemaal. Teenistuslepingu ja muul alusel majandatakse maad suhteliselt enam Järvamaal (6,5%) ning kõige vähem Petserimaal (2,8%). Teisis maades on nimetatud majandamisalus suhteliselt enamvähem võrdne.

*) Talundite maapidamine toimub õiguslikult mitmesuguseil aluseil. K. a. põllumajandusloenduses viidi läbi järgmised maapidamisaluste rühmitused: ainuomand, kaasomand, jaotatud omand, raharent, pooleterarent, teenistusleping ja muu viis. Nende aluste selgituseks olgu märgitud, et ainuomandi (individuaalse omandi) õiguse alusel kasustatavaks arvatakse maa, kui selle omanikuks on üks isik, kas füüsiline või juriidiline. Kaasomandiõigus esineb siis, kui omandiõigus maa peale kuulub üheaegselt mitmele isikule mõtteliselt osades. See õigus tekib tavaliselt pärimisel ja maa omandamisel ühiselt mitme isiku poolt. Jaotatud omandiõiguse juures on omandiõigus jaotatud otsese omaniku ja kasustaja-omaniku vahel. Otsesele omanikule kuulub õigus maa olemusele, kasustajale omanikule — maa kasustamis- ja valdamisõigus. Selle omandiõiguse liikidena esinevad: obrokiõigus (kruntrent) ja põlisrent. Rendivahekord põhineb lepingul, mille järgi üks pool (rendileandja) annab teisele isikule (rentnikule) maa ajutiseks kasustamiseks teatud tasu (rendi) eest. Teenistuslepingu alla arvati need kasustamisvahekorrad, kus maa on kasustamisel teenistus- või töötasuna (palgamaana). Muul alusel kasustada-olevate maade hulka arvati servituudiõiguse, hoonestusõiguse (esineb Petserimaal ja Narva jõe tagusel maa-alal) ning soodustuslepingu (prekaarium) ja teisil aluseil kasustada-olevad maad, millised ei kuulu eelmisisse liikidesse. Siia arvati ka need juhud, kus ei õnnestunud määrata kindlaks kasustamise õiguslik alus.

II. MAAKASUSTUS JA VILJAKASVATUS.

UTILISATION OF LAND AND GRAIN CULTIVATION.

1. Maakasustus kõlvikute järgi.
Utilisation of Land by Kinds of Crops.

Meie põllumajanduse arengu iseloomustavaid tunnuseid on intensiivsuse tõus, mis väljendub kujukalt ka põllumaa absoluutses kui ka suhtelises suurenemises võrreldes teiste kõlvikutega. Säärane olukord näitab, et suuremate toodangute saamiseks talundeis kasustatakse mitte üksi väiksema tähtsusega kasvutegurite, nagu väetuse jne. abi, vaid maade ülesharimine põllumaaks on enamikul juhtudel osutunud üheks ratsionaalsemaks võtteks tootmisprotsessi arendamisel. Nimetatud lähtekohti on hinnanud Vabariigi Valitsus ning uudismaapropaganda ühes preemiatega on kahtlemata aidanud siin tunduvalt kaasa põllumaa suurenemisele. Põllumaa absoluutne kui ka suhteline suurenemine viimaseil aastakümneil on seega meie põllumajanduse arengu hindamisel kindlamaid lähtekohti.

Talundite kõlvikute absoluutne muutus võib suures osas olla seotud uute talundite loomisega ning seetõttu kogu talundite maakasustuse arengu iseloomustamine teataval määral mitte küllalt õige. Seepärast on otstarbekam võrrelda kõlvikute osatähtsuse muutumist kogu pindala koostises. Nii nagu põllu-aiamaa ha-de absoluutne arv tõusis, näeme tõusu ka selle osatähtsuses. Kui 1925. a. moodustas põllu-aiamaa üldisest pinnast 32,9%, omas see 1929. a. 33,4% ja 1939. a. — 35,1%. Heinamaa osatähtsus on püsinud, kõikudes vaid 29,1% ja 29,4% piires. Vastupidiselt põllumaa osatähtsuse liikumisele on karjamaa osatähtsus pidevalt vähenenud. Nii oli karjamaa osatähtsus 1925. a. 24,1%, 1929. a. — 22,9% ja 1939. a. — 21,9%.

Talundite maakasustus (ha). — *Utilisation of Farm Land, in ha.*

	Põllu-aiamaa *Arable Land and Gardens*	Heinamaa — *Meadows*		Karjamaa — *Pasture*		Metsamaa *Forest*	Muu maa *Other*	Kokku *Total*
		kultuur-seisundis *Cultivated*	looduslikus seisundis *Uncultivated*	kultuur-seisundis *Cultivated*	looduslikus seisundis *Uncultivated*			
1939	1 117 811	43 042	889 473	12 236	682 884	189 346	247 670	3 182 462
1929	1 031 564	910 417		709 890		160 104	281 774	3 093 749
1925	1 010 409	893 664		737 864		148 028	278 957	3 068 922

1925—39. a. on põllu-aiamaa pindala talundeis suurenenud 107 402 ha võrra. Aasta keskmiselt on talundite põllumaa suurenenud seega 7672 ha võrra, mis tulemuse otsesed järeldused avalduvad maaviljustoodangu pidevas suurenemises. Ka heinamaapindala on eelmiste loenduse andmetega võrreldes näidanud tunduvat tõusu. K. a. on meil talundeis heinamaad kultuur- ja looduslikus seisundis kokku 922 515 ha, mis on 1929. a. heinamaapindalast üle 12 000 ha suurem. Vastupidiselt põllu-aiamaa- ja heinamaapindala suurenemisele on vähenenud karjamaa-pindala. Karjamaad kultuur- kui ka looduslikus seisundis on meil k. a. 665 120 ha, s. o. ligi 35 000 ha vähem kui 1929. a. Positiivseks nähtuseks, samuti nagu seda on karjamaa vähenemine, on metsamaapindala suurenemine, mis tõusis viimase 10 a. jooksul keskmiselt ligi 4000 ha aastas. Muu maa on viimasel aastakümnel aga näidanud vähenemist.

Metsamaa osatähtsus on seevastu näidanud tõusutendentsi. Kogu talundite pindalast on k. a. metsa 5,9% 1929. a. 5,2% ja 1925. a. 4,8% vastu. Muu maa osatähtsus on vähenenud. Seega avaldub talundite maakasustuses küllalt tunduv ümberkorraldus põllu-aiamaa- ja metsakasvupindade suurenemisega karja ja muu maa arvel. Heinamaa osatähtsus pindalas on jäänud endiseks, kuid põllumajandustoodangu mõjustajana on selle tähtsus tõusnud kultuurrohumaade kasvupindade suurenemise kaudu.

Maaositus kasustusalade järgi maakonnis on mõningail juhtudel toimunud erinevalt. Suhteliselt kõige enam on suurenenud

põllu-aiamaa viimasel kümnel aastal Petserimaal. Nii tõusis põllu-aiamaa osatähtsus k. a. Petserimaal 44,2%-le 1929. a. 40,7% vastu. Peagu samaks on jäänud põllumaa osatähtsus Valgamaal, s. o. 48,4% 1929. a. 48,1% vastu. Teisis maades on põllu-aiamaakasvupindade suhteline muutus toimunud enamvähem ühtlaselt, s. o. suurenedes 1—2 punkti võrra. Põllu-aiamaa osatähtsus maakonnis läheb aga tunduvalt lahku. Suhteliselt kõige enam on põllu-aiamaad Võrumaal, kus kogu talundite pindalast on põllu-aiamaad 52,3%. Ka teisis L.-Eesti maakonnis on põllu-aiamaad suhteliselt enam kui P.-Eesti maakonnis. Nii on põllu-aiamaa osatähtsus alanevas järjekorras järgmine: Valga- — 48,4%, Tartu- — 46,6%, Petseri- — 44,2%, Järva- — 40,3%, Viljandi- — 37,9%, Pärnu- — 35,3%, Viru- — 33,1%, Harju- — 25,2%, Lääne- — 22,5% ja Saaremaal — 16,8%. osatähtsus väike ja seda järgmiselt: Võru- 12,9%, Petseri- 13,6%, Tartu- 14,9% ja Valgamaal 16,1%. Metsamaa poolest on suhteliselt samuti rikkamad L.-Eesti maakonnad kui P.-Eesti. Nii on suhteliselt metsamaad kõige rohkem Petserimaal — 16,0%. Järgnevad Võru- 10,1%, Valga- 8,6%, Viru- 7,4%, Tartu- 5,3%, Viljandi- ja Harju- 5%, Järva- 4,9%, Pärnu- 4,6%, Saare- 4% ja Läänemaa — 2,6%. Muu maa poolest on esikohal Pärnumaa ning viimasel kohal Valgamaa. Seega suhteline talundite pindala ositus maakonnis näitab, et L.-Eesti maakonnad on rikkad põllu-aiamaa ja metsamaa poolest ning P.-Eesti maakonnad — heina- ja karjamaast. Seega on põllumajandusliku tootmise eeldused tunduvalt erinevad maakasustuse seisukohalt P.- ja L.-Eesti maakonnis.

Maaositus kasustusalade järgi 1939. a. %.

Division of Land According to Mode of Utilisation in 1939 (%).

	Põllu-aiamaa *Arable Land and Gardens*	Kultuurseisundis *Cultivated*		Looduslikus seisundis *Uncultivated*		Metsamaa *Forest*	Muu maa *Other*
		heinamaa *Meadows*	karjamaa *Pasture*	heinamaa *Meadows*	karjamaa *Pasture*		
Viru	33,1	1,0	0,3	28,6	22,7	7,4	6,9
Järva	40,3	1,5	0,4	23,2	19,7	4,9	10,0
Harju	25,2	3,5	0,7	33,4	23,6	5,0	8,6
Lääne	22,5	1,2	0,3	38,0	27,6	2,6	7,8
Saare	16,8	0,5	0,1	36,9	34,2	4,0	7,5
Pärnu	35,3	0,8	0,6	25,8	22,5	4,6	10,4
Viljandi	37,9	1,4	0,6	27,0	22,0	5,0	6,1
Tartu	46,6	1,6	0,4	25,3	14,5	5,3	6,3
Valga	48,4	0,6	0,3	21,2	15,8	8,6	5,1
Võru	52,3	0,5	0,2	16,6	12,7	10,1	7,6
Petseri	44,2	0,1	0,1	16,9	13,5	16,0	9,2
Riigi keskmine	35,1	1,4	0,4	27,9	21,5	5,9	7,8

Seega esineb maakonnis tunduv lahkuminek põllu-aiamaa osatähtsuses, mis on ka määravaks asjaoluks põllumajandustoodangu struktuuri kujunemisel.

Rohumaist on rikkad P.-Eesti maakonnad. Nii on heinamaade osatähtsuses esikohal Läänemaa 39,2%-ga. Järgnevad Saare- ja Harjumaa, esimene 37,4% ja teine 36,9%. Suhteliselt kõige vähem rohumaid on Petseri- ja Võrumaal — 17%. Karjamaid on suhteliselt samuti enam P.-Eesti maakonnis ja seda järgmiselt: Saare- 34,3%, Lääne- 27,9% ja Harjumaal — 24,3%. L.-Eesti maakonnis on karjamaa

Põllumajanduse arengu teatavaks näitajaks maakonnis on ka heina- ja karjamaa kultuurseisundi osatähtsus. Nagu nähtub tabelis toodud andmeist, on heinamaade kultiveerimine edenenud suhteliselt kõige enam Harjumaal, kus kogu talundite pindalast on 3,5% kultuurheinamaid. Teisis P.-Eesti maakonnis ja samuti Tartu- ja Viljandimaal on kultuurheinamaade suhteline seis enamvähem võrdne. Karjamaid on kultuurseisundis suhteliselt kõige enam samuti Harjumaal, kusjuures ka Viljandi- ja Pärnumaa on võrdlemisi sellele lähedal. Saare- ja Petserimaal on kultuurkarjamaade osatähtsus

minimaalne. Kogu riigi keskmiselt on kultuurseisundis olevaid heinamaid 1,4% ja karjamaid 0,4% kogu talundite pindalast.

2. Viljade kasvupinnad.
Area under Crops.

Põllu-aiamaa suurenemisega on käinud kaasas viljade kasvupindade suurenemine, kuid suhteliselt enam, kui suurenes põllu-aiamaa. Nii oli k. a. viljade all 992 702 ha 1929. a. 853 378 ha, 1925. a. 822 716 ha ja 1919. a. 690 706 ha vastu. 1925. a. kuni k. a. on viljade kasvupinnad suurenenud seega 169 986 ha ehk 20,7%. Keskmiselt aastas on viljade kasvupind näidanud suurenemist 12 142 ha. Kuna põllu-aiamaapindala on 1925. a. alates suurenenud kõigest 10,6%, nähtub kujukalt, et põllumaa kasustamine on muutunud (kesa ja söödi arvel) tunduvalt intensiivsemaks.

Viljade kasvupindade muutus 1929—39. a. on toimunud erinevalt. Nii on suurenenud rukki-, nisu-, segaviljа-, põldheina-, kartuli- ja loomasöödajuurikate kasvupind. Vähenemist on näidanud odra-, kaera- ja linakasvupind. Nimetatud asjaolu tõttu esineb viljade kasvupindade vahekorras tunduvaid struktuurilisi muutusi. Vastavaist andmeist nähtub, et toitteravilja-kasvupindade osatähtsus on viimase 10 a. jooksul suurenenud 21%-le 1929. a. 16,9% vastu. Seevastu on aga sööttaravilja osatähtsus pisut vähenenud, omades k. a. talundite põllumaast 31,7% 1929. a. 32,6% vastu. Põldheinakasvupinna osatähtsus on viimasel aastakümnel tunduvalt tõusnud. Nii oli k. a. põldheina osatähtsus 23,0% 1929. a. 20,3% ja 1925. a. 17,6% vastu. Kuna seejuures põldheinakasvupind tänavu erikordseist oludest tingitult vähenes, võib arvata, et tegelik seisund põldheinakasvupinna osatähtsuses tõuseb juba tuleval aastal tunduvalt.

Toitteravilja-, eriti nisu, kasvupinna suurenemist on soodustanud välisvilja sisseveo piiramine ning riiklikult kindlustatud hinnad. Oleme saavutanud juba tootmistaseme, mis rahuldab meie siseturgu täielikult. Sööttaraviljadest on näidanud pidevat tõusu segaviljakasvupind, kuna odra- ja kaerakasvupindades esineb langus. Nimetatud nähtus on tõenäoliselt põhjustatud loomasöötade mihuse parandamisest valgurikkamate söötade tootmise laiendamise suunas, olles seega üheks positiivseks tunnuseks meie põllumajanduse arengus. Teisalt võib märkida kartulikasvupinna absoluutset kui ka suhtelist suurenemist, mis nähtuse üldhinnang on samuti positiivne põllumajandusliku üldtoodangu kui ka koostise mõttes. Kartulikasvupinna laiendamise kaudu saavutatakse üheltpoolt väärtuslikku lisasööta ning teisalt eksportkaupa. Ka toob kaasa kartulikasvupinna laiendamine, muidugi teatavais piires, paremusi talundite korrastuses. Linakasvupinnale on määravaks teguriks hind ja tasuvus. Seetõttu linakasvupinna muutus toimub võrdlemisi suures ulatuses. K. a. on linakasvupind, näit., ligi 50% madalam kui 1925. a. ja 27,8% madalam kui 1929. a. Loomasöödajuurikate kasvupinna liikumissuund on tõusev, kusjuu-

Viljade kasvupinnad ha-des.
Area under Crops, in ha.

	1939	1929	1925	1919
Toitteraviljad — *Cereals*	234 692	170 666	181 063	163 953
Rukis — *Rye*	150 939	133 323	154 791	144 569
Talinisu — *Winter wheat*	31 432	10 660	10 904	6 960
Suvinisu — *Summer wheat*	43 998	22 678	9 626	6 915
Tatar, hernes — *Buckwheat, peas*	8 323	4 005	5 742	5 509
Sööttaraviljad — *Fodder crops*	355 421	328 446	323 831	290 242
Oder — *Barley*	84 063	113 893	114 820	108 473
Kaer — *Oats*	144 724	150 288	150 303	139 894
Segavili — *Mixed crops*	126 634	64 265	58 708	41 875
Põldheinad — *Field hay*	256 886	228 029	179 255	145 041
Seemneks — *For seed*	5 420	6 536	6 636	...
Heinaks — *For fodder*	220 819	187 793	141 162	...
Suviseks söödaks — *For summer fodder*	30 647	33 700	31 457	..
Muud kultuurid *Other crops*	145 703	126 237	138 567	91 470
Kartul — *Potatoes*	89 506	61 703	68 921	56 410
Lina — *Flax*	23 064	31 935	45 660	15 741
Loomasöödajuurikad — *Fodder roots*	10 914	7 841	5 415	3 319
Köögivili — *Vegetables*	8 126	24 758	18 571	16 000
Teised kultuurid — *Other crops*	14 093			
Kesa ja sööt — *Fallow and land left unsown*	125 109	178 186	187 693	253 000
Kesa — *Fallow*	110 562	140 845	151 671	151 000
Sööt — *Unsown*	14 547	37 341	36 022	102 000
Kokku põllu-aiamaad — *Total arable land*	1 117 811	1 031 564	1 010 409	943 706
Sellest viljade all — *Thereof under crops*	992 702	853 378	822 716	690 706

res k. a. kasvupind ületab 1929. a. 39,2%-ga. Kesa- ja söödipindala on k. a. tunduvalt väiksem kui 1929. a., mistõttu ka viljade kasvupind suures osas tõusis.

Põllu-aiamaa koostis maakonnis on tunduvalt lahkuminev, kuna kliima, mullastiku ja teiste põhjuste tulemusena kasustatakse põllumaad erinevalt. Põllumaa erinev kasustamine toob seega kaasa lahkumineku põllumajandus- kui ka turutoodangus, moodustades seega erinevad tootmis- ja turustamispiirkonnad.

Vaadeldes viljade kasvupindade suhtelist levimist maakonnis, tuleb tähendada, et toitteraviljatootmine on suhteliselt levinud kõige enam Saaremaal, kus põllupinnast kasustati selleks otstarbeks k. a. 31,4% ning suhteliselt kõige väiksemal määral Järvamaal — 18,9%. Teisis maakonnis kõigub toitteraviljakasvupindade osatähtsus 19—23% piires, olles seega võrdlemisi ühtlane. Söötteravilja-kasvupinna osatähtsuses on esikohal Järva- ja Valgamaa 34,6%-ga. Neile võrdlemisi lähedal on Viljandi- 34,4% ja Tartumaa — 34,1%. Suhteliselt kõige vähem põllupinnast on söötteravilja all Saaremaal — 24,6% ja Petserimaal — 25,2%. Teisis maades kõigub söötteravilja osatähtsus 29—33%. Põldheinakasvupinna osatähtsuses on esikohal Järva- ja Pärnumaa vastavalt 27,9% ja 27,8%-ga. Järgnevad Viljandi- 26,6%, Tartu- 25,0%, Võru- 23,9%, Viru- 22,2%, Valga- 21,7%, Harju- 21,6%, Petseri- 16,6%, Lääne- 15,2% ja Saaremaa — 8,5%. Seega on põldheina ja samuti söötteravilja tootmine levinud enam neis maakonnis, millised on edukamad karjapidamises.

Muist kultuuridest tuleks nimetada esijoones kartulit, milline on P.-Eesti ja eriti Virumaa kultuur. Virumaal omab kartul talundite kogu pindalast 12,0%. Järgnevad osatähtsuse suuruse järjekorras Saare- 11,5% ja Harjumaa 11,2%. Ka Petseris on kartulite kasvupind suhteliselt suurem — 9,1% — kui teisis maakonnis, kus see kõigub 5,8%—8,4%. Suhteliselt kõige vähem kasvatatakse kartulit Valgamaal (5,8%).

Nii nagu kartul on P.-Eesti kultuur, on lina L.-Eesti kultuur. Suhteliselt kõige enam kasvatati lina k. a. Petserimaal ja nimelt 10,6% kogu pindalast. Võrumaal on linakasvupinna osatähtsus 4,2%, Valgamaal — 2,7%, Pärnu- 2,4%, Viljandi- ja Tartumaal — 1,3%, Läänemaal — 1,2% ning teisis maakonnis alla 1%. Seega on linatootmise suhteline levik tunduvalt erinevam kui teiste kultuuride juures.

3. Kunstväetisi tarvitajad talundid.
Farms Using Artificial Fertilisers.

Kunstväetisi kui ka sõnnikutarvitamise selgitamiseks oli põllumajandusloenduse küsimustik koostatud vastavalt lähtudes meie põllumajanduse edasise arendamise seisukohalt. Nimelt püüti loendusega selgitada kunstväetiste tarvitamise ulatus ning otstarbekus väetatavate viljade suhtes.

Kunstväetiste tarvitus üle maa ei ole ühtlane, kusjuures ka üksikute kunstväetisi tarvitajate talundite arvus on tunduvaid muutusi. Nii on kogu talundite arvust tarvitanud kunstväetisi 1938/39. a. jooksul põllu-aiamaa väetamiseks: superfosfaati ja teisi fosforväetisi 59,5%, kaalisoola 25,0% ja salpeetrit ja teisi lämmastikväetisi 35,4%. Heina- ja karjamaa väetamiseks kasustavad kogu talundite arvust fosforväetisi 7,6% ja kaalisoola 6,0%, Maakondade järgi kunstväetisi kasustatud talundite suhteline arv on tunduvalt erinev. Nii on fosforväetist tarvitanud talundite arv (põllu-aiamaale) suhteliselt suurim Pärnumaal — 81,4% ning väiksem Virumaal — 33,3%. Teisis maades kõigub vastav osatähtsus 54—70%. Fosforväetisi tarvitajate talundite suhteline arv heina- ja karjamaa väetamisel on suurim Harjumaal — 15,6%. Järva- ja Viljandimaal on osatähtsus vastavalt 11,1% ja 10,7%, kuna teisis maakonnis on fosforväetisi tarvitajate talundite suhteline arv heina- ja karjamaa väetamisel tunduvalt väiksem.

Kaaliväetisi tarvitanud (põllu-aiamaale) talundite osatähtsus üldisest talundite arvust on suurim Järvamaal — 36,9%. Suhteliselt talundite arvust on kaalisoola tarvitanud kõige vähem Virumaa — 15,3%, Põllu-aiamaale kaalisoola tarvitanud talundite arv kõigub teisis maakonnis 20—30%, peale Harjumaa, kus talundite osatähtsus on 34,8%. Heina- ja karjamaale on kaalisoola

tarvitanud talundite osatähtsus suurim Harjumaal 14,3%. Järgnevad Järva- 9,3%, Viljandi- 8,1%, Tartu- 7,1% ja teised maakonnad 3—4%-ga, peale Petserimaa, kus tarvitajate talundite osatähtsus oli 0,8%.

Lämmastikväetiste tarvitus on levinud suhteliselt enam Järvamaal ning kõige väiksemal määral Petserimaal. Nii tarvitas Järvamaal N-väetisi 57% talundite üldarvust, kuid Petserimaal ainult 11%. Teisis maades oli N-väetist tarvitajate talundite osatähtsus järgmine: Viljandi- 47%, Tartu- 44%, Harju- 43%, Pärnu- 42%, Viru- 33%, Valga- 32%, Lääne- 31%, Võru- 26% ja Saaremaal — 21%.

4. Tarvitatud kunstväetised.
Artificial Fertilisers Used.

Nagu kunstväetisi tarvitanud talundite osatähtsuses talundite üldarvust avaldus erinevus, võib märkida tunduvaid erinevusi ka tarvitatud kunstväetiste koguses. 100 ha-le põllu-aiamaale ja rohumaile redutseeritud väetiste kogus kvintaalides näitab selgelt väetiste tarvitamise intensiivsust üksikuis maakonnis.

Superfosfaati ja teiste fosforväetiste tarvitamises põllu-aiamaale on esikohal L.-Eesti maakonnad Pärnu, Viljandi ja Tartu, milledest kaks esimest tarvitab üle kolme korra P-väetisi enam kui, näit., Virumaa. Ka Järva- ja Läänemaal oli P-väetiste kasustus võrdlemisi sarnlev Tartumaa omaga ning tunduvalt suurem kui Võru-, Valga- ja Petserimaal. Heina- ja karjamaale tarvitati P-väetist kõige enam Tartumaal — 7,2 kv ja peagu sama palju Harjumaal — 7,0 kv. Seitse korda vähem tarvitati aga P-väetist Saare- ja Petserimaal, kuna teisis maakonnis on P-väetiste tarvitus 2—4 kv, peale Viljandimaa, kus see on 5,3 kv.

Kaalisoola tarvitamises põllu-aiamaale on esikohal Harjumaa 15,8 kv-ga 100 ha-le. Järgnevad Pärnu-, Järva-, Saare-, Lääne- ja Tartumaa 7—10 kv-ga. Kolmanda rühma moodustavad ülejäänud maakonnad tunduvalt väiksema tarvitusega. Heina- ja karjamaale kasustati kaalisoola Harjumaal 3,3 kv, Tartu- 2,9 kv, Järva- 2,3 kv ja Viljandimaal 2,1 kv. Teisis maakonnis on kaalisoolatarvitus väiksem. Salpeetri ja teiste lämmastikväetiste tarvitamine põllu-aiamaale on esirinnas P.-Eestis, kuigi ka L.-Eesti suuremad maakonnad ei jää neist maha. 100 ha-le põllu-aiamaale tarvitati Järvamaal 10,7 kv, Harju- 10,3 kv, Tartu- ja Viru- 8,3 kv, Viljandi- 7,3 kv ja Pärnumaal 7,0 kv. Teisis maades on N-väetiste tarvitus tunduvalt väiksem,

Nagu kunstväetiste üldine tarvitus, nii erineb ka nende kasustamine kultuuride järgi maakonnis. Fosforväetisi tarvitatakse

Tarvitatud kunstväetisi 100 ha-le kv. — *Artificial Fertilisers used, per 100 ha in Quint.*

	Superfosfaati ja teisi fosforväetisi *Superphosphate and other Phosphorous Fertilisers*						Kaalisoola *Potassium Salt*						Salpeetrit ja teisi lämmastikväetisi *Saltpetre and other Nitrogen Fertilisers*				
	Põllu-aiamaale *Fields and Gardens*	Heina-karjamaale *Meadows and Pastures*	Taliviljale *Winter Crops*	Suviviljale *Summer Crops*	Põldheinale *Field Hay*	Kartulile *Potatoes*	Põllu-aiamaale *Fields and Gardens*	Heina-karjamaale *Meadows and Pastures*	Taliviljale *Winter Crops*	Suviviljale *Summer Crops*	Põldheinale *Field Hay*	Kartulile *Potatoes*	Põllu-aiamaale *Fields and Gardens*	Taliviljale *Winter Crops*	Suviviljale *Summer Crops*	Põldheinale *Field Hay*	Kartulile *Potatoes*
Virumaa . . .	20,9	2,5	51,0	13,3	29,2	9,7	4,6	1,2	9,2	3,7	5,5	3,1	8,3	32,7	4,9	2,9	6,1
Järvamaa . . .	51,3	5,1	118,7	21,6	70,8	40,1	9,7	2,3	20,7	5,5	11,7	12,4	10,7	46,8	3,2	3,5	12,5
Harjumaa . . .	49,8	7,0	97,8	31,6	76,5	22,7	15,8	3,3	26,5	13,2	20,1	9,6	10,3	44,7	3,2	2,6	6,7
Läänemaa . .	52,7	2,3	117,6	44,9	80,1	23,0	7,8	0,7	10,9	10,3	10,6	5,2	6,6	25,9	3,4	1,0	2,5
Saaremaa . . .	26,6	1,0	24,5	45,5	56,1	7,7	9,3	0,5	4,4	20,9	13,8	3,0	4,8	15,2	2,3	0,7	0,9
Pärnumaa . . .	77,5	2,5	209,4	37,3	88,1	89,6	10,0	0,8	17,2	7,1	9,1	15,3	7,0	27,1	2,1	0,8	5,7
Viljandimaa . .	63,8	5,3	187,8	23,1	69,3	83,9	8,4	2,1	19,0	4,8	6,6	18,2	7,3	33,2	1,8	2,6	9,4
Tartumaa . . .	55,7	7,2	176,5	16,9	58,6	43,0	7,0	2,9	18,6	3,4	5,2	11,9	8,3	36,6	2,9	1,6	8,2
Valgamaa . .	37,9	2,7	159,3	11,5	25,6	50,2	4,6	0,8	13,9	2,2	3,7	9,1	4,5	21,2	1,4	0,6	4,0
Võrumaa . . .	30,8	3,6	137,1	11,5	18,3	44,2	4,3	1,5	11,9	2,7	3,7	8,8	3,9	21,6	1,3	0,6	4,3
Petserimaa . .	43,6	1,1	158,9	30,4	13,4	47,2	5,5	0,3	10,6	6,6	2,9	13,1	2,0	7,8	1,9	0,1	1,0
Riigis . . .	47,6	4,0	134,6	23,1	55,3	38,3	7,8	1,7	15,6	6,0	7,9	9,5	7,1	30,6	2,7	1,8	6,0

peamiselt taliviljadele ning umbes kolm korda vähem põldheinale. Kartulile ja suviviljadele on P-väetiste tarvitus väike. Taliviljadele P-väetiste tarvitamise poolest seisavad esikohal L.-Eesti maakonnad Pärnu-, Viljandi-, Tartu-, Valga- ja Petserimaaga. Suviviljadele tarvitatakse P-väetist aga enam P.-Eestis — Saare-, Lääne- ja Harjumaal, kusjuures Võru- ja Valgamaal on tarvitus neli korda madalam Saaremaa tarvitusest. Põldheina väetatakse P-väetisega kõige enam Pärnumaal, kusjuures Lääne-, Harju- ja Järvamaa ka esimesest ei jää kaugele maha. Petseri-, Võru-, Valga- ja Virumaa moodustavad omaette rühma, kus P-väetiste tarvitamine põldheinale on madal. Kartulit väetatakse P-väetisega enam L.-Eestis, kuna P.-Eesti kartulikasvatajais maakonnis on selle tarvitus tunduvalt väiksem.

Kaalisoola tarvitatakse riigi keskmiselt peamiselt taliviljade väetamiseks, kuna kartulile, põldheinale ja suviviljadele on loenduse andmeil antud seda ligi kaks korda vähem. Maakonnis on siiski aga erinevusi eelnimetatud kultuuride järjekorras. Nii on, näit., Saaremaal kaalisoola antud suviviljadele ja Petserimaal kartulile 100 ha kohta enam kui teisile kultuuridele. Seejuures kõigub aga kaalisoolatarvitus maakonnis üksikute kultuuride juures tunduvalt. Nii on taliviljale antud kaalisoolakoguse kõikumus 100 ha-le 4,4—26,5 kv, millest esimene kehtib Saare- ja teine — Harjumaa kohta. Suviviljale on antud kaalisoola kõige rohkem Saaremaal ja kõige vähem Valgamaal. Põldheina väetatakse kaalisoolaga peamiselt Harju-, Lääne- ja Saaremaal ning vähem Petseri-, Võru- ja Valgamaal. Kartuli väetamine kaalisoolaga on L.-Eesti maakonnis kõrgem kui P.-Eestis. Esikohtadel seisavad Viljandi-, Pärnu- ja Petseri- ning viimaseil Saare- ja Virumaa.

N-väetiste tarvitus põllu- ja aiamaale on riigi keskmiselt võrdlemisi sarnlev kaaliväetiste tarvitamisega, kuid tunduvalt erinev üksikuis maakonnis. N-väetiste tarvitamise poolest seisavad esikohal samuti P.-Eesti maakonnad. Järvamaal tarvitati N-väetisi 100 ha-le põllu-aiamaale 10,7 kv, Harjumaal 10,3 kv ja Virumaal 8,3 kv. Neile maakonnile järgnevad L.-Eesti maakonnad — Tartu, Viljandi ja Pärnu, millised moodustavad n.-ö. keskmise rühma. Teisis ülejäänud maakonnis on N-väetiste tarvitus väike.

N-väetisi tarvitatakse peamiselt taliviljade väetamiseks, kuna kartulile, suviviljale ja põldheinale kasustatav väetiste kogus on tunduvalt väiksem. Nii anti riigi keskmiselt 100 ha-le N-väetisi taliviljale 30,6 kv, suviviljale 2,7 kv, põldheinale 1,8 kv ja kartulile 6,0 kv. Taliviljade väetamisel on N-väetisi tarvitatud kõige intensiivsemalt Järvamaal — 46,8 kv 100 ha-le. Järgnevad Harju-, Tartu- ja Viljandimaa 33—36 kv-ga. Kõige vähem kasustati N-väetisi Petserimaal — 7,8 kv, kusjuures ka Saaremaal on N-väetiste tarvitus väike — 15,2 kv. Võru- ja Valgamaal on N-väetiste tarvitus taliviljadele võrdlemisi ühtlane. Suvivilja väetatakse N-väetistega samuti P.-Eestis enam kui L.-Eestis. Esikohta suviviljade väetamisel omab Virumaa 4,9 kv 100 ha-le. Järgnevad Järva-, Harju- ja Läänemaa 3,2—3,4 kv-ga. Võru- ja Valgamaal, kasustati N-väetisi suviviljadele kõige vähem, milledest ka Petserimaa on eespool. L.-Eesti maakonnist on esikohal Tartumaa 2,9 kv-ga, millele järgneb Pärnu- ja Viljandimaa. Ka põldheina väetamine N-väetistega on levinud P.-Eestis enam kui L.-Eestis. Esikohal põldheina väetamise alal seisab Järvamaa 3,5 kv-ga, millele järgnevad Viru- ja Harjumaa. L.-Eesti maakonnis kasustatakse N-väetisi põldheinale kõige enam Viljandimaal (2,6 kv), kuna Petserimaal N-väetiste tarvitus põldheinale peagu puudub (0,1 kv). Kartulite väetamises N-väetistega maakonnis võib märkida samuti tunduvaid erinevusi. Järvamaal kasustatakse N-väetisi kartulite väetamiseks kaks korda enam kui, näit., Viru- ja Harjumaal. L.-Eestis on esirinnas Viljandi- ja Tartumaa, kuna teised maad tarvitasid N-väetisi tunduvalt väiksemal määral.

Kunstväetiste tarvitamisest üldise pildi saamiseks vaatleme tarvitamise ulatust rahalise väärtuse seisukohalt. Arvates tarvitatud kunstväetiste kogused m. a. keskmise hinnaga ning N-väetiste vahekorra

imporditud kogustega saame kujuka ülevaate kunstväetiste tarvitamise intensiivsusest üksikuis maades. 100 ha põllumajandusmaale tarvitatud kunstväetiste väärtus oli alanevas järjekorras: Tartu- 291 kr., Järva- 282 kr., Pärnu- 267 kr., Viljandi- 255 kr., Harju- 225 kr., Valga- 186 kr., Petseri- 186 kr., Võru- 182 kr., Lääne- 130 kr. ja Saaremaal — 69 kr. Riigi keskmiselt oli kunstväetiste tarvitus 202 kr. Toodud andmeist nähtub, et kunstväetiste tarvituse ulatus on üksikuis maades tunduvalt erinev, kusjuures Tartumaal tarvitatakse kunstväetisi maaühikule üle nelja korra enam kui Saaremaal. Ka Järvamaa püsib kunstväetiste tarvitamise poolest esirinnas, kuigi ainult pisut madalamal tasemel kui Tartumaa. Samuti moodustavad Pärnu-, Viljandi- ja Harjumaa kunstväetiste tarvitamise poolest omaette rühma, olles seega märksa intensiivsemaiks maakonniks väetamise suhtes kui teised maakonnad.

Väetise tarvituse arengu seisukohalt viimase 10 a. andmete võrdlemine näitab, et kunstväetiste tarvitus on tunduvalt suurenenud. Nii on riigi keskmiselt 100 ha põllu-aiamaale kasustatud kunstväetiste kogus 1938/39. a. suurenenud võrreldes 1928/29. a. järgmiselt: fosforväetised 45%, kaaliväetised 5% ja N-väetised 109%. Seega tarvitatakse meil N-väetisi üle kahe korra ja fosforväetisi ligi poolteist korda enam kui 10 a. tagasi. Põllumajanduslikule maale kasustatud väetiste kogus on 10 a. jooksul tõusnud üle 60%. Seega avaldub kunstväetiste tarvitamise suhtes meie põllumajanduse arengus viimasel kümnel aastal tunduv intensiivsuse tõus.

III. LOOMAPIDAMINE.

LIVE STOCK BREEDING.

1. Arengu üldsuund. *General Development.* Praeguses põllumajandusstruktuuris on loomakasvatusel tähtis osa taimsaaduste väärindamise, toormaterjali, tööjõu ja väetiste tootmisel. Loomapidamine on kujunenud meie põllumajanduse kandvamaks aluseks. Üldised tingimused loomakasvatuse arenguks olid soodsad juba enne maailmasõda. Sõjaperioodil esines loomade arvus tagasiminek, nii et iseseisvuse algaastail meie loomapidamine oli laostunud olekus. Algas kiire sõjakahjude parandamine ja loomakasvatuses esines tõusuajajärk. 1925. a., mil meil korraldati esimene täielikum põllumajandusloendus, olid sõjakahjud enamikus ületatud ja loomaliikide arvuline tase ületas maailmasõjaeelsed arvud. Edasine loomade arvuline areng on olnud erisugune üksikute liikide juures. Siin on esinenud tõusu- ja mõõnaaegu, kuid üldiselt võime märkida tõususuunda. K. a. korraldatud põllumajandusloenduse andmeil võime enamuses loomaliikide juures märkida kõrgtaset.

HOBUSEPIDAMINE.

HORSE BREEDING.

2. Hobuste üldarv. *Total Number of Horses.* Hobuste üldarv enne maailmasõda kõikus 200 tuhande ümber. Sõjaga seosesolevate tegurite mõjul hobuste arv vähenes tunduvalt — 1920. a. loenduse andmeil 167,5 tuhat hobust. See on ühtlasi madalamaks arvuks meie andmestikus. Üldise põllumajandusliku ülesehitamise ajastul algab kiire hobuste arvu suurenemine, mida eriti kiirustab maareformi uuskohtade loomine. 1925. a. loenduse andmeil on meil 223 747 hobust. Järgneval kahel aastal esineb veel juurdekasv ja rekordarvuks on 1927. a. — 229 530 hobust. Kõrgseisule järgneb võrdlemisi järsk langus, mille põhjuseks on arvatavasti osas asundustalundeis hobuste arvu vähendamine. Siia seltsis majanduslik tõusuajajärk, mil ülistati traktoreid, juhiti tähelepanu produktiivloomadele-lehmadele, noorhobuste kasvatust vähendati. 1929. a. loenduse andmeil on meil 205 448 hobust, seega 18 299

hobust vähem kui eelmisel loendusel. See on võrdlemisi suur langus 4 aasta kohta — 8,2% ehk aasta kohta 2%. Edasisi aastaid iseloomustab väga pikaldane tõus, mis on kestnud kuni käesoleva ajani väiksemate aastaste kõikumustega. Tagasihoidlik tõus hobusekasvatuses on väga iseloomulik viimasel 10 aastal. Kriisiajal juhiti tähelepanu väikeloomapidamisele ja teisile kõrvalaladele. Alles viimaseil aastail hobuste kõrge hinnatase on ergutanud noorhobuste kasvatamist, mis annab põhjust loota, et meie edasine hobusekasvatus sammub tõusuteed. Viimase 10 aasta jooksul on meie hobuste arv tõusnud 13 tuhande võrra ehk 6,3%. Seega on juurdekasvuks aastas veidi üle tuhande hobuse ehk 0,6%. Arvestades meie uudismaade ülesharimisaktsiooni, mehhaniseerimispüüdeid ja põllupinna põhjalikumat harimist on ülalmainitud hobuste üldarv kui ka juurdekasvu arvud väikesed. Tuleb tõsist tähelepanu juhtida hobusetööjõu-küsimuse lahendamisele meie põllumajanduses.

Hobuste üldarv loenduste andmeil.
Number of Horses According to Census Data.

Loenduse-aastad *Census Years*	Üldarv — *Total*		Väljaspool talundeid *Not on Farms*	Talundeis *On Farms*
	Arv *Number*	%		
1939	218 455	113,8	2 946	215 509
1929	207 448	107,1	4 818	200 630
1925	223 747	116,6	9 469	214 278
1920	167 550	87,3	—	—
1912	191 912	100,0	—	—
1900	203 572	106,1	—	—

3. Hobuste arv talundeis ja väljaspool talundeid.
Number of Horses on Farms and Not on Farms.

Väljaspool talundeid asuvate hobuste hulka kuuluvad hobused väikemaapidamisis. Nende arv on 1925. a. võrdlemisi suur — ligi 9,5 tuh. hobust. Algab pidev vähenemine, 1929. a. registreeritakse alla 5000 hobuse, seega ligi 50% langust. Viimase 10 aasta jooksul on analoogiline langus, kuid väiksema kiirusega. Hobuste arv on vähenenud 1 872 võrra ehk 38,8%. Väikemaapidamisis on hobuste arvu vähendamine seoses ratsionaalsemate korralduste läbiviimisega, kuna vedude võimalused on vähenenud mootorveokite arvu tõusuga.

Talundihobused moodustavad valdava rühma meie hobuste arvust. Talundeis on hobusetööjõud esmajärgulise tähtsusega maaharimise seisukohalt, kuna motoriseeritud veokid põllumajanduses on võrdlemisi väikese tähtsusega. Loenduse andmete alusel on talundeis hobuste arv võrdlemisi stabiilne. 1925. a. on talundite hobuste arv *ca* 214 tuh., langedes 1929. a. 200,5 tuh-le. Vähenemine oli 13,6 tuh. hobust 4 aasta jooksul ehk 6,4%. K. a. loenduse andmeil oli meie talundeis 215,5 tuh. hobust, seega juurdekasv 10 a. jooksul ligi 15 tuh. hobust ehk 7,4%. Hobuste arvu juurdekasv ei ole üle maa olnud ühtlane. Suurim juurdekasv viimase 10 aasta jooksul on Petserimaal — 17,1%, järgneb Valgamaa — 15,5%, Võru- 13,6% ja Järvamaa — 13%. Hobuste arvu vähenemine esineb ainult Saaremaal — 4,4%. Väiksemad juurdekasvud esinevad Läänemaal — 1,2% ja Pärnumaal — 2,5%. Üldiselt on juurdekasv L.-Eestis suurem kui P.-Eestis. 10 a. jooksul on L.-Eestis hobuste arv suurenenud 9 525 hobuse võrra ehk 8,8%, P.-Eestis — 5 354 hobuse võrra ehk 5,0%. Hobuste arvuline vahekord P.- ja L.-Eestis on tasakaalus. K. a. loenduse andmeil oli P.-Eestis 106 098 hobust L.-Eesti 109 411 vastu. Suurim hobuste arv oli Tartumaal — 33 277, järgneb Virumaa 28 225 hobusega, Harjumaa 23 837 hobusega. Väikseim hobuste arv on Valgamaal — 8 046 hobust, Petserimaal — 8 534 hobust. Arvestades haritava pindala suurust peaks hobuste arv L.-Eestis olema suurem praegusest arvust. L.-Eestis tuleb k. a. andmeil ühel hobusel harida 6,0 ha põllu- ja aiamaad, P.-Eestis ainult 4,2 ha. Seega on P.-Eesti hobusetööjõu seisukohalt tunduvalt paremas olundis.

4. Hobuste vanuseline koostis.
Division of Horses by Age.

Loenduste andmeil on võimalik hobuseid eraldada vanusrühmadeks järgmiselt: varsad kuni 1 a. vanuseni, noorhobused 1—3 aastani, töövõimelised hobused 3 a. ja vanemad. Viimane rühm on tööealine ja moodustab tähtsama osa hobuseist. Kaks nooremat rühma on remondi seisukohalt olulised, kuna neist sõltub hobuste juurdekasv.

Hobuste vanusrühmad talundeis. — *Horses by Age Groups, on Farms.*

Vanusrühmad *Age Groups*	1939		1929		1925	
	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%
Varsad kuni 1 a. v. — *Colts under 1 year old* . . .	17 136	8,0	7 868	3,9	14 034	6,5
Noorhobus. 1—3 a. — *Young horses from 1 to 3 years old*	25 068	11,6	18 511	9,2	27 254	12,7
Hobused 3 a. ja van. — *Horses from 3 years old* .	173 305	80,4	174 251	86,9	172 990	81,8

3 a. ja vanemate hobuste rühm on arvuliselt 3 viimase loenduse andmeil äärmiselt stabiilne. 1929. a. andmeil oli mainitud rühma osatähtsus suurim, moodustades 86,9% hobuste arvust. Mainitud aastal oli noorhobuste ja varssade arv äärmiselt madal (13,1%). Seega esinesid peamiselt vanad hobused. 1925. a. ja 1939. a. loenduse andmeil on varssade ja noorhobuste osatähtsus suurem, moodustades vastavalt 19,2% ja 19,6% üldarvust. Noil aastail on hobusekasvatus tervem, kuna noorhobuseist on loota juurdekasvu järgmisele rühmale ega ole oodata hobuste arvu langust. Eriti k. a. on varssade arv suur — üle 17 tuh., võrreldes 1929. a. arvuga 2-kordne. Mainitud arvud lasevad loota, et eelolevail aastail suureneb noorhobuste ning töövõimeliste hobuste arv. See nähtus ei peaks olema põhjuseks varssade arvu piiramiseks eelolevail aastail. Põllupindala suurenemine ja põlluharimise intensiivsemaks muutmine vajavad suuremat hobusetööjõuarvu, milleks annavad aluse hobuste arvu suurendamine ja hobuse töövõimsuse parandamine.

5. Hobuste sooline koostis.
Division of Horses by Sex.

Kolmeaastaste ja vanemate hobuste rühmas on võimalik eraldada hobuseid soo järgi. Loenduse andmeil selgub, et märade suhteline arv väheneb tagasihoidlikult ja vastavalt sellele suureneb ruunade kui tööhobuste osatähtsus. Täkkude arv oli 1925. a. 11 267, 1929. a. — 10 530, 1939. a. — 7 564. Kuigi üldine hobuste arv viimase 10 aasta jooksul tõusis, on täkkude arv vähenenud ligi 3000 võrra. Nende arv moodustab k. a. 4,4% 3-a. ja vanemate hobuste üldarvust, 1929. a. — 7,1%. Täkkude arvu vähenemise põhjuseks on hobusekasvatuse seaduse rakendamine, mis piirab tõutute täkkude arvu.

Hobuste sooline koostis %%.
Division of Horses by Sex.

Loendusaastad *Census Years*	Märad *Mares*	Täkud *Stallions*	Ruunad *Geldings*
1939	51,3	4,4	44,3
1929	52,1	7,1	40,8
1925	52,4	6,5	41,1

6. Hobusetööjõud talundeis.
Horse Power on Farms.

Koos üldarvuga selgitati k. a. loendusel hobusetööjõu suurus talundeis. Selgus, et ühe hobusega talundeid on 45,2%, 2 hobusega — 28,1%, 3 hobusega — 5,2%, 4 hobusega — 1,2% ja üle 4 hobusega — 0,6%. Käesolevast arvustikust ilmneb, et ligi pool talundeist on ühe hobusega, mis maaharimise seisukohalt tähendab puudulikku hobusetööjõuga varustatust. Keskmiselt talundi kohta tuleb k. a. loenduse alusel 1,5 hobust, sama arv oli ka 1929. a., kuna 1925. a. oli 1,7 hobust. Talundeis on 14 aasta jooksul hobusetööjõud keskmiselt vähenenud 0,2 hobuse võrra. Hobusetööjõuga ei ole kõik maad ühtlaselt varustatud. Talundi kohta esineb k. a. kõige rohkem hobuseid Viljandi- ja Järvamaal — 1,9 hobust, järgnevad Pärnumaa 1,8 ja Valgamaa 1,7 hobusega. Madalam hobuste arv on Petserimaal — 0,7 hobust, mis sõltub sealsete talundite väiksusest. Järgneb Võrumaa 1,3 hobusega talundi kohta jne. Viimase 10 aasta jooksul on kõigis maades hobusetööjõu kogus talundi kohta jäänud enamasti endiseks või osalt suurenenud. Ainuke erand on Saaremaa, kus hobuste arv keskmiselt talundi kohta vähenes 1,5 hobuselt 1,4-le k. a. Mainitud suhtelistest arvudest selguvad hobusetööjõuga nõrgemaltvarustatud piirkonnad ja üldine võrdlemisi tagasihoidlik hobusetööjõu tase.

VEISEPIDAMINE.
CATTLE BREEDING.

7. Veiste üldarv. *Total Number of Cattle.* Veiste üldarv näitab iseseisvusajal pidevat ja kiiret tõusu. Madalaim veiste arv oli sõjaajal, ulatudes vaevalt üle 400 tuh. 1925. a. loenduse andmeil on veiste arv tõusnud sõjaeelsele tasemele. Edasine veiste arvu areng on soodsate tingimuste tõttu kiire. 1929. a. loenduse andmeil ületab veiste arv 600 tuh. piiri, suurenemine 4 a. jooksul seega 8,8% ehk 2,2% aastas. Kuigi edaspidi piimasaaduste hinnad langesid ja veisekasvatustingimused halvenesid, näeme veiste arvus siiski tõusu kuni 1932. a., mil meil oli 692 tuhat veist. Surutise ajajärgul, mil meil piimasaaduste hinnad näitasid tugevat langust, algas ka veiste arvu vähenemine, mis püsis senini, kui võeti tarvitusele tõhusaid abinõusid meie veisepidamise tervendamiseks. Mainitagu siin piimasaaduste hinna kindlustamist, riikliku jõusööda muretsemist, eksporditavate piimasaaduste müügi tsentraliseerimist, veiseile söödakoguse suurendamist uudismaade- ja rohumaakultuuri kaudu, veiste tõuaretuse edukat arendamist, millele aitab tõhusalt kaasa ka tõuveiste eksport NSVL-u. Suurt hoogu veisekasvatusse tõi ka veisekasvatuse propaganda-aasta, mis korraldati 1935/36. a. Kõige mainitu laiaulatusliku korraldustöö tulemusena näeme veiste arvulist tõusu, mis k. a. loendusandmeil ületas 700 tuh. piiri. Viimase 10 a. veiste juurdekasv on üle 100 tuh. veise ehk 16,7%, moodustades aastaseks juurdekasvuks 1,7%.

Veiste üldarv loenduste andmeil. — *Total Number of Cattle According to Census Data.*

Loendusaasta *Census Year*	Üldarv — *Total*		Väljaspool talundeid *Not on Farms*		Talundeis — *On Farms*	
	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%
1939	704 959	126,9	9 932	51,8	695 027	129,6
1929	603 949	108,8	12 729	66,3	591 220	110,3
1925	555 322	100	19 189	100	536 133	100
1920	465 100	83,3	—	—	—	—
1916	518 947	93,4	—	—	—	—

8. Veiste arv talundeis ja väljaspool talundeid. *Number of Cattle on Farms and Not on Farms.* Veiste arv väljaspool talundeid näitab kiiret langust. 1925—29. a. on arv vähenenud üle 50%. Põhjuseks võiks olla väikemaapidajate-tööliste üldise olukorra paranemine, mis tagab neile elatusvõimaluse lehmi pidamata. Veiste arvu osatähtsus väljaspool talundeid on väike, 1925. a. — 3,5%, 1929. a. — 2,0% ja 1939. a. — 1,3%. Siit selgub pidev osatähtsuse vähenemine, mis aasta-aastalt on muutunud intensiivsemaks. Veiste arv talundeis näitab tõususuunda. Viimase 14 a. jooksul on juurdekasv 29,6% ehk 2,1% aasta kohta. Viimase 10 aasta juurdekasv on tagasihoidlikum — 17,6% ehk 1,8% aasta kohta.

Veiste koostis talundeis.
Cattle on Farms.

Rühmad *Classification*	1939		1929		1925	
	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%
Vasikad kuni 1 a. — *Calves under 1 year old*	106 800	15,4	86 366	14,6	81 684	15,2
Lehmmullikad 1 a. ja vanemad — *Heifers 1 year old and over*	92 578	13,3	82 014	13,9	80 137	14,9
Lehmad — *Cows*	470 560	67,7	395 181	66,8	343 593	64,1
Pullid — *Bulls*	24 562	3,5	26 518	4,5	28 151	5,3
Härjad — *Oxen*	527	0,1	1 141	0,2	2 568	0,5
Kokku — *Total*	695 027	100,0	591 220	100,0	536 133	100,0

9. Veiste koostise muutus.
Changes in Classification of Cattle.

Loenduse andmeil on võimalik eraldada veiste arvust noorkarja (vasikad kuni 1 aastani ja lehmmullikad 1 a. ja vanemad), lehmi, pulle ja härgi. Noorkari moodustab loenduse andmeil 28—30% veiste üldarvust. Kuna noorkari omab tähtsust veiste arvu säilitamiseks ja tõstmiseks, on noorkarja suhtelisel suurusel tähelepanuväärt osa. Noorkarja suhteline arv on võrdlemisi väike. Võrreldes meie noorkarja osatähtsust veiste üldarvust teiste maade samade arvudega näeme, et madalam noorkarja-% 1938. a. andmeil *) on Lätis 25,7% ja Soomes — 27,3%, tunduvalt suurem aga Rootsis — 35,9% ja Taanis — 45,3%. Kuna Skandinaavia maad on meile eeskujuks, oleks loomulik järgida neile ka noorkarjakasvatuses. Eduka karjapidamise huvides on noorkarjakasvatusel suur tähtsus, kuna see on väärikaks reserviks tuleviku lüpsikarja asendamisel.

Pullide ja härgade osatähtsus näitab pidevat langust. See langus on loomulik, kuna piimakarjapidamise edenemisega käsikäes on paratamatu ebaproduktiivsete pullide kõrvaldamine, et neid asendada väärtuslike suguloomadega pullijaamade korraldamise teel. Härgade kui tööloomade arv on meil üldse vähenemas ja praegust tendentsi arvestades ei ole kaugel aeg, mil meil ei esine veohärgi. Langust demonstreerivad eriti absoluutsed arvud, kuna 1925. a. 2 568 härja asemel on meil k. a. 527, vähenemine seega 5-kordne.

Lehmade kui produktiivloomade arv moodustab tähtsama osa veiseist. Lehmade osatähtsus veiste arvust oli 1925. a. 64,1%, 1939. a. — 67,7%. Seega ilmneb veiste osatähtsuse tõus peamiselt pullide ja härgade, kuid ka noorkarja arvel. Lehmade arvu suurenemine oli iseseisvusaja jooksul näidanud püsivat tõususuunda. Viimase 10 a. jooksul on suurenemine üle 75 000 lehma ehk 7 500 lehma aasta kohta. Suhtarvuline suurenemine on aastas 1,9%, milline suurus on normaalne võrreldes teiste riikidega. Taanis on veiste arv võrdlemisi stabiilne ja areng tagasihoidlik. Võrreldes Läti ja Leeduga on meie lehmade juurdekasv võrdne. Lätis arvestati 1937/38. a. juurdekasvu 2% ja Leedus — 2,2% aastas. Lehmade arvu tõus üleriiklikult ei ole ühtlane. Suurim juurdekasv viimase 10 a. jooksul on Petserimaal — 28,4%, järgnevad — Valga- 26,9%, Saare- — 26,2%, Viljandi- — 23,2%, Tartu- — 21,8%, Võru- ja Järva- — 20,7%, Harju- — 18,0%, Lääne- — 13,0% ja Virumaa — 11,0%. L.-Eestis on juurdekasv seega suurem (21,1%) kui P.-Eestis (16,6%). K. a. loenduse andmeil on suurim lehmade arv Tartumaal — 77 756 lehma, järgneb Viljandi- 51 940, Harju- 51 459 jne. Väiksem lehmade arv on Valgamaal — 19 155 ja Petserimaal — 24 335.

*) Rooma Põllumajandusinstituudi andmeil 1938. a.

10. Lehmade vanuslik koostis.
Division of Cows by Age.

Karjapidamise seisukohalt on tähtis, et toodanguvõimelised loomad oleksid pika elueaga. Lehma üleskasvatuskulud on võrdlemisi suured. Väheste tootmisaastate järgi karjast väljalangemine on majanduslikult halb, kuna lehm ei ole suutnud oma kasvatuskulusid tasuda, rääkimata ülejäägi andmisest. Loenduste andmeil on võimalik eraldada järgmisi vanusrühmi: noorlehmad kuni 5 a. vanuseni, keskealised 5—10 aastani ja vanad üle 10 aasta. Andmeist selgub, et keskealiste lehmade arv näitab suhteliselt vähenemist, seevastu on tõusnud noorlehmade ja vanemate lehmade suhtarvud. K. a. loenduse andmeil oli alla 5 aasta vanuseid lehmi 185 400 ehk 39,4% üldarvust. Keskealiste arv oli 246 291 ehk 52,3% üldarvust ja vanade lehmade rühma suurus 38 869 ehk 8,3% üldarvust. Üle 10 aastaste lehmade arv on võrdlemisi väike. Lehm tavaliselt saavutab oma kõrgtoodangu 7—8. eluaastal, seega langevad meie lehmad pärast kõrgtoodangu saavutamist karjast välja. Väljalangemine toimub mitmesuguseil põhjusil, milliseist suur osa on kindlasti välditav.

Pullidest on tähtsaim üle 2 a. pullide arv, mis kõigub 25—30% üldarvust. Noorpulle (1—2 a.) on seega 2—3 korda rohkem. Pullide vanusrühmad on suhteliselt endised võrreldes 1925. ja k. a. andmeid.

Lehmade ja pullide vanusrühmad % %.
Cows and Bulls, by Age.

Loenduse-aastad *Census Years*	Lehmad — *Cows*			Pullid — *Bulls*	
	kuni 5 a. v. *Up to 5 years old*	5—10 a. *5—10 years old*	10 a. ja vanemad *10 years and over*	1—2 aastani *1 to 2 years old*	2 a. ja vanemad *2 years old and over*
1939	39,4	52,3	8,3	74,3	25,7
1929	36,9	55,4	7,7	69,9	30,1
1925	38,0	55,5	6,5	75,7	24,3

1929. a. oli vanapullide arv suhteliselt suur. Ka pullipidamises peaks olema vanapullide osatähtsus suurem, sest väärtusliku tõupulli tuleb võimalikult kaua kasustada karja aretustööks.

11. Lehmade arv talundi kohta.
Number of Cows per Farm.

Talundi piimakarja suuruse areng näitab tõusu. 1925. a. tuli keskmiselt talundi kohta 2,7, 1929. a. — 3,0 ja 1939. a. — 3,4 lehma. Seega on talund 14 a. jooksul rikastunud 0,7 lehma võrra, viimase 10 a. juurdekasv on 0,4 lehma võrra. Suurim juurdekasv talundikarjadel on Viljandimaal — 0,6 lehma võrra, järgnevad Tartu- ja Valgamaa — 0,5 lehma võrra. Väiksem juurdekasv on Petseri- ja Viru- ning Harjumaal — 0,3 lehma võrra. Meie talundite üldarvust oli 1—2 lehmaga talundeid 37,8%, 3—5 lehmaga talundeid 38,6%, 6—10 lehmaga talundeid 15,4%, 11—15 lehmaga talundeid 1,9% ja üle 16 lehmaga talundeid 0,5%. Mainitud arvud näitavad, et enamik meie talundeist omab 1—5 lehma (üle 75%), kuna üle 6 lehma on vähemik (25%).

Kokkuvõttes on veiste arv iseseisvusajal näidanud pidevat tõusu kuni kriisiajani, mil esines tagasilöök. Tänu üldisele veisekasvatuse organiseerimisele ja piimasaaduste müügi- ning hinnatingimuste parandamisele järgnes uus intensiivne tõusuajajärk. Veiste arv väljaspool talundeid näitab langust, kuna seevastu talundeis veiste arv sammub tõusuteed. Lehmade arv on näidanud aastas 1,9% tõusu. Lehmade vanuslikus koostises näeme üle 10-aastaste lehmade arvus tõusu, mis piimakarja pidamise seisukohalt on soodus nähtus. Lehmade keskmine arv talundeis on suurenenud viimase 10 a. jooksul 0,4 lehma võrra, tõustes k. a. 3,4 lehmale talundi kohta.

SEAPIDAMINE.
PIG BREEDING.

12. Sigade üldarv.
Total Number of Pigs.

Seapidamise osatähtsus meie põllumajandusstruktuuris on arenenud iseseisvusajal kiiresti. Kui iseseisvuse algaastail seapidamine oli omatarvituseks, on turutoodangu osa viimaseil aastakümneil kahekordistunud. Seapidamise arengut soodustasid esimesel iseseisvuse aastakümnel soodus liha väljaveovõimalus ja võrdlemisi kõrge hind. Hinnakõikumisi esines enamasti kolmeaastases perioodis ja vastavalt sellele näeme kõikumisi ka sigade arvus. 1919. a. oli sigade arv madalseisus, ulatudes 150 tuh. Algab suur tõusuajajärk põllumajandusliku struktuuri mõjustusel. Püüti jõulise piimatoodangu tõusuga seosesolevat ülejäänud lõssi otstarbekalt kasustada seakasvatuses. 1925. a. ületas sigade arv maailmasõjaeelse taseme. Edasine areng allub konjunktuurimuudatusile, samuti söödavarade aastasile kõikumusile. 1929. a. loenduse andmeil oli sigade arv 280 tuh. piires, olles ligi 60 tuh. võrra väiksem 1925. a-st. Peekonihind oli 1929. a. maailmaturul kõrgseisus, mis vihjab edaspidi jõudsamale arengule. 1931. a. ületas sigade arv 320 tuh. piiri. Algab tugev kriisiaeg, mil hinnad välisturgudel näitavad ligi 100% langust. Täieliku laostumise vältimiseks seapidamises astub vahele valitsusvõim peekonihindade kindlustamisfondi loomisega. Ei suudeta siiski pidurdada sigade arvu vähenemist ja 1933—36. a. kõigub sigade arv 250—280 tuh. 1935. a. algab intensiivne elussigade eksport, peekonihinnatase paraneb, järgnevad soodsad sööda-aastad. Kõik need tegurid mõjustavad sigade arvu tõusu. 1937. a. on sigade arv ligi 380 tuhat, 1938. a. — 385 tuhat ja k. a. loenduse andmeil — 440 tuh. Sigade arvu juurdekasv võrreldes 1919. a. on 3-kordne, 1925. a.

võrreldes 30,5%. Viimase 10. a. jooksul on sigade arv suurenenud 163 tuhande võrra ehk 58,4%. P.-Eesti maakonnis: Virumaal 23,4%, Järvamaal 31,2%. Andmeist selgub, et meie seakasvatus on enam koondunud

Sigade üldarv loenduste andmeil. — *Total Number of Pigs According to Census Data.*

Loendusaastad *Census Years*	Üldarv — *Total*		Väljaspool talundeid *Not on Farms*		Talundeis — *On Farms*	
	Arv — *Number*	%	Arv — *Number*	%	Arv — *Number*	%
1939	442 036	130,5	21 082	77,1	420 954	135,2
1929	279 080	82,4	18 644	68,2	260 436	83,7
1925	338 648	100	27 354	100	311 294	100
1920	266 646	78,7	—	—	—	—
1916	304 288	89,9	—	—	—	—

13. Sigade arv talundeis.
Number of Pigs on Farms.

Väljaspool talundeid esineb sigu väikemaapidamisis. Nende osatähtsus oli 1925. a. 8,1% üldarvust. K. a. loenduse andmeil on mainitud arv langenud 4,8%. Seega on sigade arvu langus väikemaapidamisis võrdlemisi suur. Sigade arv talundeis on osatähtsuselt suurenenud, olles k. a. 95,2% üldarvust. Talundeis on sigade arv viimase 10 a. jooksul suurenenud 160 509 võrra ehk 62,4%. Aasta kohta on sigade juurdekasv 6,2%. Sigade arvu juurdekasv on intensiivsem L.-Eestis. Viimase 10 a. jooksul on sigade arv L.-Eestis suurenenud 116,5 tuh. võrra ehk 74,4%. P.-Eestis on samal ajal suurenemine 43 tuh. ehk 41,4%. Sigade arv on k. a. loenduse andmeil suurim Tartumaal — 84 021, järgneb Võrumaa 55 748 seaga ja Viljandimaa 49 231 seaga. Sigade arv on väiksem Petserimaal — 19 651, Valgamaal — 20 796 jne. Juurdekasvu kiirus viimase 10 aasta jooksul maade järgi on suurim Petserimaal — 151,2%, Võrumaal — 81,2%, Valgamaal — 80,9%. Tagasihoidlikum sigade arvu juurdekasv on L.-Eesti maakonnisse, eriti Tartu-, Võru- ja Viljandimaale.

14. Sigade koostis talundeis.
Classification of Pigs on Farms

Sigade arvu säilitamise ja kasvu seisukohalt on oluline juurdekasvuküsimus. Sugusigade arv moodustas üldarvust 1925. a. 19,0%, 1929. a. — 13,4% ja 1939. a. 11,8%. Seega näeme sugusigade osatähtsuse langust. Sugusigade absoluutne arv k. a. loenduse andmeil on ligi 49,5 tuh., millisest arvust on sugukulte 1 806 ehk 3,7%. 1925. a. oli sugukulte 4 748 ehk 8,0% ja 1929. a. — 2 785 ehk 7,9%. Kultide arv on viimase 14 a. jooksul langenud 2 942 võrra ehk 62%. Kultide arvu suure languse põhjuseks on tõukultide levik kuldijaamade võrgu loomise tõttu, mille abil on tõrjutud kõrvale väiksema väärtusega kuldid, kellede pidamiseks ei ole majanduslikku alust. Suguemiste arv k. a. loenduse andmeil oli 47 656. Neist moodustasid tiined emised 26 572 ehk 55,8%, põrsastega emised 10 887 ehk 22,8% ja paaritamata emised 10 197 ehk 21,4%. Võrreldes mainitud suhtarve 1938. a. märtsi

Sigade koostis talundeis. — *Classification of Pigs on Farms.*

	1939		1929		1925	
	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%
Sugusead: — *Breeding stock*	49 472	11,8	34 927	13,4	59 251	19,0
Kuldid — *Boars*	1 806	—	2 785	—	4 748	—
Emised — *Sows*	47 656	—	32 142	—	54 503	—
Sead kuni 6 kuud vanad — *Pigs up to 6 months old*	284 391	67,6	132 591	50,9	197 523	63,5
Sead 6 kuud ja vanemad — *Pigs 6 months old and over*	87 091	20,6	92 918	35,7	54 520	17,5
Kokku — *Total*	420 954	100,0	260 436	100,0	311 294	100,0

ankeetarvudega leiame, et kandjate ja imetajate emiste arv on k. a. 8,5% suurem (1937. a. 1. III suurem 1,8%). Siit võib järeldada, et k. a. lõpul võib põrsaste arv suureneda ja ületada m. a. ning ka 1937. a. taseme. Paaritamata emiste arv oli võrreldes m. a. 8,5% väiksem ja võrdub 1937. a. arvuga (23,2%).

Noorsead kuni 6 kuu vanuseni moodustavad suurima rühma sigade arvust. K. a. loenduse andmeil on noorsigade arvuks 284 391 ehk 67,6% üldarvust. 1929. a. vastav arv oli 132 591 ehk 50,9%, 1925. a. — 63,5%. Seega on noorsigade arv võrdlemisi kõikuv. Vanemate — üle kuue kuu vanuste — sigade arv oli k. a. 136 563 ehk 32,4% üldarvust, 1929. a. — 127 845 ehk 49,1%, 1925. a. — 113 771 ehk 36,5%. Vanemate sigade arv on võrdlemisi stabiilne ja sigade arvu vähenemine või suurenemine toimub peamiselt noorsigade arvel. K. a. võime leida erikordselt suure noorsigade arvu, mis on ühtlasi rekordarvuks.

15. Seapidamine talundeis.
Pig Breeding on Farms.

Seapidamise intensiivsust näitab sigade arvu võrdlus lehmade arvuga, kuna piimakari loob eeldusi tasuvaks seapidamiseks. 100 lehma kohta on meil k. a. loenduse andmeil keskmiselt 92,2 siga. See arv on kõrgem kui kunagi varem. 1929. a. andmeil oli vastav arv 65,9 ja 1925. a. — 61,0. Viimase 10 aasta jooksul on seapidamine niivõrd arenenud, et peagu iga lehma kohta peetakse siga. Sigade arv 100 lehma kohta ei ole üleriiklikult ühesugune. Intensiivsemaks piirkonnaks on Võrumaa, kus 100 lehma kohta on 120,2 siga, järgnevad Valgamaa — 112,0 siga, Tartu- — 111,4, Pärnu- — 104,2, Viljandi- — 97,7, Saare- — 82,1, Petseri- — 81,5, Viru- — 75,3, Harju- — 74,1, Järva- — 71,3 ja Läänemaa — 69,2. Käesolevate andmete alusel võime järeldada, et intensiivsemaks seapidamispiirkonnaks on L.-Eesti. P.-Eestis on piirkondi (Lääne-, Järvamaa), kus oleks võimalik sigade arvu tõsta, milleks eeldused külma piima näol on olemas. Sigade arv on keskmiselt talundi kohta k. a. loenduse andmeil 3,0 1929. a. 2,4 vastu, suurenemine 10 a. jooksul seega 0,6 siga. Üldisest talundite arvust on 1—2 seaga 48,9%, 3—5 seaga — 24,2%, 6—10 seaga — 9,5%, 11—15 seaga — 3,2% ja üle 16 seaga — 1,3%. Andmestikust ilmneb, et pool meie talundeist peab 1—2 siga, üle 6 seaga talundeid on 14% üldarvust.

Kokkuvõttes on meie seapidamine arenenud tõususuunas. 1919. a. laostunud seisust arenes sigade arv jõudsalt sõjaeelsele tasemele ja saavutas enne kriisiaega kõrgseisu. Majanduslik surutis halvas seapidamist teravalt. Otstarbekate korraldustega seati uued alused seakasvatusele, mistõttu see näitas intensiivset tõusu ja saavutas kõrgtipu k. a. Sigade arvu juurdekasv on suurem L.-Eestis, kus seapidamine on ühtlasi intensiivsem.

LAMBAPIDAMINE.
SHEEP BREEDING.

16. Lammaste üldarv.
Total Number of Sheep.

Lambapidamine on meie loomakasvatuses kõrvalseisvamaid alasid. Enne maailmasõda oli meie lambakasvatus võrdlemisi kõrgel tasemel. 1916. a. loenduse andmeil esineb 620 tuh. lammast. Sõjaajal toimub kiire langus, nagu teistegi loomaliikide juures, ja 1919. a. oli lammaste arv madalseisus. Iseseisvuse esimesil aastail oli äärmiselt kiire tõus, kiirem kui ühegi teise loomaliigi juures. 1922. a. andmeil oli meil ligi 745 tuh. lammast, mis on ühtlasi suurimaks arvuks Eestis. See kõrgseis püsib kuni 1925. a., mil loenduse andmeil registreeritakse 720 tuh. lammast. 1925. a. alates esines lammaste arvus langus, mida põhjustasid mitmesugused tegurid. Välismaise villa sissevedu suurenes, kodumaist villa ei kasustanud meie tekstiilkäitised, kuna kodumaise villa mihus ja müügikorraldused olid puudulikud. Ühtlasi seltsis majanduslik tõusuaeg, mil kasustati suurel määral villaseid vabrikutooteid, ning koduvillase riide valmistamises esines tagasiminek. Soodsate piimahindade mõjul suurendati veiste arvu lammaste arvel, kuna lambad ei andnud otsest rahalist sissetulekut. Kõigi nende te-

gurite survel lammaste arv vähenes kuni 1930. a. 1929. a. loenduse andmeil oli lammaste arv 476 tuh., seega vähenemine 4 a. jooksul 34%. Majandussurutisega algas meil uus arengujärk lambapidamises. Rahaliste sissetulekute vähenemisega muutus vabrikuis valmistatud tekstiiltoodete ostmine tagasihoidlikuks. Koduriide valmistamiseks oli vajalik lammaste arvu suurendamine, et saada vajalikku villa. Ühtlasi algas ka intensiivne kõigi tootmisalade kasustamine rahaliste sissetulekute saamiseks. Kodumaise lambavilla kasustamine imporditava välisvilla asemel annab võimalust talundi rahaliste sissetulekute suurendamiseks. Loodi vastav organisatsioon lambakasvatuse edendamiseks, viidi läbi kodumaise villa standardimine, saavutati suuremate tekstiilvabrikutega kokkulepe kodumaise villa kasustamiseks riidevalmistamisel. Mainitud korraldusil olid võrdlemisi head tagajärjed. Lammaste arv suurenes pidevalt iga aastaga, nii et k. a. loenduse andmeil on lammaste arvus saavutatud 1925. a. tase — ligi 700 tuh. lammast. Võrreldes 1929. a. loenduse andmetega on juurdekasv 10 a. jooksul ligi 219 tuh. lammast ehk 46%, seega aastane juurdekasv 4,6%. Kuna meie lambapidamise eesmärgiks on lambakasvatuse edendamine niivõrd, et kodumaisi tekstiiltööstusi varustada villaga vähemalt suuremas osas, on selleks vajalikud eeldused praeguse arengusuuna juures olemas.

tuh-le, seega üle 2-kordne langus. K. a. moodustavad väljaspool talundeid asuvad lambad 2,1% üldarvust. Lammaste arv talundeis näitab suhteliselt tõusu, 1925. a. on talundi lammaste osatähtsus 94,6%, k. a. vastav arv 97,9%. Talundite lammaste absoluutne arv on 1925. a. ja k. a. ühesuurune, seega kõrgtasemel. 1929. a. oli lammaste arv eelmainitud arvust 48,2% madalam. Lammaste arvu juurdekasv ei ole ühtlane üleriiklikus ulatuses. Suurimat juurdekasvu

Lammaste üldarv loenduste andmeil. — *Total Number of Sheep According to Census Data.*

Loenduse-aastad *Census Years*	Üldarv — *Total*		Väljaspool talundeid *Not on Farms*		Talundeis *On Farms*	
	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%
1939	694 673	96,5	14 893	38,5	679 780	99,8
1929	475 935	66,1	17 171	44,3	458 764	67,4
1925	719 785	100	38 723	100	681 062	100
1920	551 536	76,6	—	—	—	—
1916	622 227	86,4	—	—	—	—

17. Lammaste arv talundeis ja väljaspool talundeid.
Number of Sheep on Farms and Not on Farms.

Väikemaapidamisis oli 1925. a. loenduse andmeil ligi 39 tuh. lammast ehk 5,4% üldarvust. K. a. loenduse andmeil on nende arv langenud 15

näitab Pärnumaa — 104,5%, järgnevad Viljandimaa 93,6% ja Saaremaa — 91,1%. Seega näib lammaste intensiivsem juurdekasv toimuvat Edela-Eestis. Petserimaal on suurenemine 82,1%, Valgamaal — 65,7%, Tartumaal ja Võrumaal — 30—40%. Teissugust pilti näitavad P.-Eesti maakonnad, kus suurenemine enamuses maakonnis on alla 50%. Järva- ja Harjumaal on juurdekasv 25—26% ja tagasihoidlikem Virumaal — 10%. Absoluutne lammaste arv k. a. on suurim Tartumaal — üle 100 tuh. lamba, järgnevad Võru- — 85 tuh., Lääne- — 72 tuh. ja Virumaa — ligi 68 tuh. lammast. Vähem lambaid on Valgamaal — 31,5 tuh. ja Järvamaal — 33 tuh. Lammaste arv P.-Eestis on k. a. andmeil ligi 294 tuh. L.-Eesti 386 tuh. vastu. Lammaste arvu juurdekasv on P.-Eestis viimase 10 a. jooksul 77 tuh. pead ehk 35,2%, L.-Eestis sama aja jooksul ligi 144 tuh. pead ehk 59,3%. Seega on L.-Eestis lammaste juurdekasvu kiirus üle 1,5-kordne võrreldes P.-Eestiga.

18. Lammaste vanuslik rühmitus.
Classification of Sheep by Age.

K. a. loenduse andmeil eraldati lambad rühmadesse: 1) talled alla kuue kuu ja 2) uted ning oinad (ka jäärad) 6 kuud ja va-

nemad. Tallede arv oli 342 608, milline arv moodustas üldarvust 50,8%. Võrreldes eelmiste loenduste arvudega näeme, et 1929. a. on tallede osatähtsus (siinjuures talledel vanusega kuni 1 aastani) väiksem — 45,6%. K. a. on tallede osatähtsus tunduvalt suurenenud, kuna peale suhtarvude vahe on k. a. tallede iga piiratum poole aasta võrra. Tallede suhteliselt kõrge arv on hea nähtus, mis kindlustab edaspidi normaalset järelkasvu. Üle kuue kuu vanuste lammaste üldarv on k. a. 337 172, millises arvus uted on suures ülekaalus 317 061-ga, kuna oinaste ja jäärade arv ulatub ainult 20 111-le. Suhtarvuliselt on oinad ja jäärad 6 kuud ja vanemate lammaste arvust 6,3%. Vastavad arvud eelmiste loendusandmetega ei ole võrreldavad, kuna rühmade vanused erinevad.

19. Lammaste keskmine arv talundeis.
Average Number of Sheep on Farms.

K. a. loenduse andmeil on keskmiselt talundi lambakarja suurus 4,9 lammast. 1929. a. oli vastav arv tunduvalt väiksem — 3,4 lammast talundi kohta. 1925. a., mil talundite arv oli väiksem ja lambaid veidi rohkem kui k. a., arvestati keskmiselt talundi lambakarja suuruseks 5,4 lammast. 1925—29. a. langes keskmine karjasuurus 2 lamba võrra. Viimase 10 aasta jooksul on juurdekasv aeglasem, kuna ka talundite arv on näidanud tõusu.

Lambakasvatuse arengus iseseisvuse jooksul on kolm ajajärku, millised erinevad olulisel määral. Esimene neist iseseisvuse algaastail on kiire tõusuajajärk kuni 1925. a. Järgneb langusperiood, mil huvi lambakasvatuse vastu vaibub. Koos majandussurutisega omistatakse lambakasvatusele uuesti tähelepanu ja laialdaste korraldustega luuakse alus lambapidamise arenguks. K. a. on lammaste arv kõrgseisus. Lambakasvatuse areng on toimunud intensiivsemalt L.-Eestis. Lammaste vanusrühmade suuruses on suhteliselt talledel k. a. suurem ülekaal kui varemail aastail. Lammaste arv keskmiselt talundi kohta on suurenenud viimase 10 aasta jooksul 1,5 lamba võrra.

LINNUPIDAMINE.
POULTRY BREEDING.

20. Kodulindude üldarv.
Total Number of Poultry.

K. a. loenduse andmeil on kodulindude arv kõrgseisundis. Esmakordselt loendati k. a. kanakasvatuses tibusid (kuni 6 kuu vanuseni), mis tõstab kodulindude arvu endiste loenduste andmeist tunduvalt kõrgemale. Kodulinde oli kokku 2 400 400, neist suurima arvu moodustavad kanad — 1 486 200, järgnevad tibud — 691 500, kuked — 126 000. Teiste kodulindude üldarv oli 96,7 tuh., millest suurima osa moodustavad haned.

21. Kanade ja kukkede üldarv.
Total Number of Hens and Cocks.

Kanakasvatuse areng on iseseisvusajal, samuti nagu teistegi loomaliikide juures, tõususuunaline. 1920. a. andmeil oli meil 296 tuh. kana, 1925. a. ligi 600 tuh. kana ja 84 tuh. kukke. 1929. a. on vastavad arvud — kanu 853 tuh. ja kukki — 93 tuh. Viimase 10 aasta jooksul on tõus erikordselt suur, nii et k. a. kanade arv ulatub ligi 1,5 milj. 14 a. jooksul on kanade arv suurenenud 150%. Viimase 10 aasta jooksul on juurdekasv üle 633 tuhande ehk 74,2%. Aastane juurdekasv seega 63 tuh. kana ehk 7,4%.

Kanade arvu juurdekasv on erinev maade järgi.

Suurim juurdekasv on viimase 10 a. jooksul Petserimaal — 118,9%, järgnevad Võru — 102%, Saare — 84,6%, Viljandi — 83,9% ja Harjumaa — 82,9%. Väiksemad juurdekasvud on Virumaal — 53,0%, Pärnumaal — 56,2% ja Järvamaal — 66,9%. Absoluutselt on kanade arv suurim Virumaal — 252,2 tuh., järgnevad Tartu — 236,6 t., Harju — 190,0 t., Viljandi — 172,4 t., Võru — 140,4 t., Järva — 135,2 t., Pärnu — 107,1 t., Lääne — 92,8 t., Valga — 59,6 t., Petseri — 58,4 t. ja Saaremaa — 41,5 t. Loetletud andmeist selgub, et meie kanakasvatuses ei ole kujunenud suuremaid enamarenenud rajoone, vaid areng on toi-

Kanade ja kukkede üldarv. — *Total Number of Hens and Cocks.*

Loendus-aastad *Census Years*	Kanad — *Hens*		Kuked — *Cocks*		Kokku — *Total*	
	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%
1939	1 486 196	250,8	125 981	150,1	1 612 177	238,3
1929	853 309	144,0	92 910	110,7	946 219	139,9
1925	592 477	100	83 953	100	676 430	100
1920	—	—	—	—	296 412	43,8

munud üksikuis maakonnis kitsapiiriliselt. Mõned maakonnad on saavutanud kanakasvatuse alal kõrgtulemuse (Virumaa) ja viimaseil aastail on neis piirkonnis juurdekasv nõrgenenud. Kagu-Eestis on kanakasvatuse areng eriti intensiivne, kuna juurdekasvu arvud ületavad viimase 10 a. jooksul üle 100%.

22. Kanade keskmine arv talundi kohta.
Average Number of Hens per Farm.

K. a. andmeil on keskmiselt talundis 9,6 kana 1929. a. 5,5 ja 1925. a. 4,2 kana vastu. Viimase 10 aasta jooksul on kanade arv talundi kohta tõusnud 4 võrra. Suurimaid juurdekasve on Viljandimaal — 5,9 ja Järvamaal — 5,2 kana. Madalaim juurdekasv on Saaremaal — 1,7 kana. K. a. loenduse andmeil on suurim kanade arv talundi kohta Järvamaal — 14,0, järgnevad Viljandi — 13,7, Viru — 12,9, Valga — 11,0, Harju — 10,9, Tartu — 10,1, Võru — 9,5, Pärnu — 8,0, Lääne — 6,6, Petseri — 4,9 ja Saaremaa — 3,7 kanaga. Mainitud andmeist selgub, et Lääne-Eestis on kanade arv talundi kohta madalam kui teisis maakonnis (arvatud välja Petserimaa). Kuna Lääne-Eestis on kanade arvu juurdekasvu kiirus (peale Saaremaa) võrdlemisi tagasihoidlik, on mainitud piirkond kanakasvatuses mahajäänum.

23. Teised kodulinnud talundeis.
Other Species of Poultry on Farms.

Peale kanade moodustavad teised kodulinnud talundeis kokku 93,9 tuh. ehk 4,2% üldarvust. Suures ülekaalus on haned, milliste arv k. a. on 67,8 tuh. ehk 72,2%, parte — 15,1 tuh. ja kalkuneid — 11,0 tuh. Kodulindude arv on k. a. kõrgseisus. Eriti intensiivset juurdekasvu on näidanud kanapidamine. Viimase 10 aasta jooksul on kanade arv suurenenud ligi 75%. Intensiivsem juurdekasv on Kagu-Eestis ja Saaremaal. Keskmiselt talundi kohta on kanade arv suurenenud 4 võrra, tõustes k. a. 9,6-le. Teiste kodulindude osatähtsus võrreldes kanakasvatusega on väike.

MESILASTEPIDAMINE.
BEE KEEPING.

24. Mesiperede üldarv.
Total Number of Bee Colonies.

Mesilastepidamine on arenenud iseseisvusajal kiiretempolisemalt kui ükski varemkäsitletud loomapidamisala. 1920. a. registreeriti meil 15 tuh. mesiperet. See arv kolmekordistus 1925. a., mil loendati üle 45 tuh. mesipere. Tagasihoidlikum juurdekasv jätkus edaspidi ja 1929. a. oli meil mesiperede arv 48 000. Viimase 10 aasta jooksul arengu kiirus suureneb ja k. a. loendati 105,7 tuh. mesiperet. 1925—29. a. oli juurdekasv 3000 peret ehk 6,4%. Viimase 10 aasta juurdekasv on 57 700 mesiperet ehk 120,2%, aastane suurenemine seega 5 770 peret ehk 12,0%. Juurdekasvu kiirus ei ole üleriiklikult ühtlane. Suurim juurdekasv viimase 10 a. jooksul on Võrumaal — 163,5%, järgnevad Petseri — 136,7%, Saare — 135,5%, Viljandimaa — 120,8%. Väiksemad juurdekasvud on Virumaal — 91,2% ja Tartumaal — 110,4%. Andmeist selgub, et intensiivsem juurdekasv on Kagu-Eestis ja Saaremaal, kuna P.-Eesti maakonnis on juurdekasv tagasihoidlikum. Mesiperede arv k. a. loenduse andmeil kujunes

üksikuis maades järgmiseks (suuruse järjekorras): Tartumaal — 16,1 tuhat, Viru — 13,5 t., Pärnu — 12,1 t., Harju — 12,0 t., Võru — 11,3 t., Viljandi — 10,2 t., Lääne — 8,9 t., Järva — 7,3 t., Saare — 5,9 t., Valga — 4,2 t. ja Petserimaal — 4,2 t. Andmeist selgub, et L.-Eestis on 58,1 tuh. mesiperet 47,6 tuh. mesipere vastu P.-Eestis. Mesiperede arvu juurdekasv on L.-Eestis 128,0% P.-Eesti 111,6% vastu. Seega on mesilastepidamine L.-Eestis enam edenenud ja ka kasvu kiirus suurem. Üksikud P.-Eesti maakonnad, nagu Viru- ja Harjumaa, on küll mesiperede arvu poolest esimeste reas, kuid juurdekasv on seal võrdlemisi tagasihoidlik. 1929. a. loenduse andmeil 0,3 mesiperet. Talundi kohta on viimase 10 aasta jooksul mesiperede juurdekasv 0,4 võrra.

26. Tarude liigid talundeis.
Classification of Hives on Farms.

Otstarbekas mesilastepidamine sõltub suurel määral taru tüübist. Koos mesilastepidamise arenguga suureneb ka raamtarude arv meie talundeis. K. a. loenduse andmeil võib eraldada raamtarusid madala ja kõrge raamiga ning muud tarud. Viimasesse rühma kuuluvad enamuses pakktarud ja sellelaadsed või eritüübilised tarud, millised ei kuulu raamtaru mõiste alla.

K. a. loenduse andmeil on raamtarusid

Mesiperede arv. — *Number of Bee Colonies.*

Loenduse-aastad *Census Years*	Üldarv — *Total*		Väljaspool talundeid *Not on Farms*		Talundeis — *On Farms*	
	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%	Arv *Number*	%
1939	105 672	234,3	6 828	316,3	98 844	230,2
1929	47 972	106,4	3 442	159,4	44 530	103,7
1925	45 106	100	2 159	100	42 947	100

25. Mesiperede arv talundeis ja väljaspool talundeid.
Number of Bee Colonies on Farms and Not on Farms.

K. a. loenduse andmeil on väljaspool talundeid 6 828 mesiperet ehk 6,5% üldarvust. 1929. a. mainitud mesipered moodustasid 7,2% üldarvust ja 1925. a. — 4,8%. Seega on mesipered väljaspool talundeid absoluutselt kui ka suhteliselt suurenenud. Talundeis oli mesiperesid k. a. 98,8 tuh. ehk 93,5% üldarvust. Võrreldes 1929. a. on mesiperede arv talundeis tõusnud 54,3 tuh. võrra ehk 122%. Keskmiselt talundi kohta esineb k. a. 0,7 mesiperet. 1925. a. oli talundi kohta 0,34 mesiperet ja kokku ligi 85 tuh. ehk 85,9% üldtarude arvust. 1925. a. oli eelmainitud tarusid 74,0% ja 1929. a. — 79,3% üldarvust. Seega näeme raamtarude kiiret tõusu. Muude tarude suhteline arv väheneb pidevalt, kuigi absoluutselt nende arv viimase 10 a. jooksul on suurenenud üle 4,6 tuh. Kas siin on tegemist vanade pakktarude kasustamiselevõtmisega või esineb muutüübilisi tarusid, selle kohta ei ole võimalik loenduse andmeil jõuda selgusele. Raamtarudest on valdavam osa madala raamiga — 67%, kuna 33% on kõrge raamiga. Siinjuures on madala raamiga taruks loetud taru, mille raamide laius on suurem kui kõrgus.

Tarude liigid talundeis. — *Classification of Hives on Farms.*

Tarude liigid — *Classification*	1939		1929		1925	
	Arv — *No.*	%	Arv — *No.*	%	Arv — *No.*	%
Raamtarud: — *Hives with*						
madala raamiga — *low frames*	56 837	57,5	20 709	46,5	18 156	42,3
kõrge raamiga — *high frames*	28 114	28,4	14 586	32,8	13 603	31,7
Muud tarud — *Other hives* . .	13 893	14,1	9 235	20,7	11 188	26,0
Kokku — *Total*	98 844	100,0	44 530	100,0	42 947	100,0

Mesilastepidamine on arenenud iseseisvusajal pidevalt peagu tagasilöökideta kuni käesoleva ajani. Mesiperede juurdekasv on viimase 10 a. jooksul jõudus — 120% võrreldes 1929. a. Eriti intensiivne on juurdekasv L.-Eesti maakonnis, kus ka mesilastepidamine on enam arenenud. Väljaspool talundeid asuvate mesiperede arv on suurenenud. Talundi kohta langev mesiperede arv on suurenenud viimase 10 a. jooksul 0,4 võrra. Tarudest on valdav osa raamtarud ja nende arv suureneb pidevalt.

27. Kokkuvõte. *Summary.* Loomapidamise areng toimus vaadeldud andmeil kõigi loomaliikide juures kindlakujulises laienemissuunas. Vaatleme lühidalt kokkuvõttes k. a. üksikute loomaliikide arvulist taset ja juurdekasvu aastas viimase 10 aasta jooksul, et veenduda eelmainitus:

1) Hobuste arv on k. a. 218,5 tuh. Viimase 10 a. jooksul on aastane hobuste juurdekasv 1300 hobust ehk 0,6%. Mainitud edu on võrdlemisi tagasihoidlik, arvestades meie põllumajanduse intensiveerimis- ja mehhaniseerimissuunda.

2) Veiste arv on k. a. kõrgseisus, ületades 700 tuh. piiri. Aastane juurdekasv viimase 10 a. jooksul on 10 000 veist ehk 1,7%, millist arvu võib pidada täiesti rahuldavaks.

3) Sigade arv on tõusnud üle 440 tuh. ja on rekordseisuks iseseisvusajal. Sigade arvuline areng on kõikunud väga laialdasis piires, kuna konjunktuuriolud siin avaldavad kõige tõhusamalt mõju. Viimase 10 a. juurdekasvu suurus aastas on 16 300 siga ehk 5,8%.

4) Lambapidamise alal on viimase 10 a. juurdekasv intensiivne, aastas 21,9 tuh. lammast ehk 4,6%. K. a. on meil ligi 700 tuhat lammast.

5) Kodulinnukasvatuses on esikohal kanapidamine. Kanade arv on k. a. rekordseisus, ulatudes ligi 1,5 milj. 1929—39. a. on aastane kanade juurdekasv 63 tuh. ehk 7,4%.

6) Mesinduses on k. a. mesiperede arv suurim kui kunagi varem iseseisvusajal, ulatudes üle 105 tuh. pere. Aastane juurdekasv viimase aja jooksul on 5 770 mesiperet ehk 12,0%.

IV. PUU- JA KÖÖGIVILJAKASVATUS.

FRUIT AND VEGETABLE GROWING.

1. Üldareng. *General Development.* Aianduse alal tehtud edusammud omariikluse ajal on suured. Juba see asjaolu, et maareformiga loodi palju väiketalundeid, on soodsaks eelduseks aianduse levikule. Esimesi töid uueltloodud talundeis oli viljapuude ja marjapõõsaste istutamine, kuid sellega kaasas hakati kasvatama ka köögivilju. Asundamise algaastail edenes aedade asutamine tagasihoidlikumalt, kuid aja kestel hakkas ta muutuma järjest enam ulatuslikumaks. Aianduse areng ei piirdunud aga mitte uudistalunditega, vaid ka vanatalundeis hakati aedade asutamisele ja korraldamisele panema suuremat rõhku. Linnaliste asulate suurenemine ja uute linnaliste asulate tekkimine avardas aedsaaduste turgu, mis omakorda soodustas aianduse levikut ja arengut. Aianduse arengu kohta on kogutud aja jooksul mitmesuguseid andmeid, mida näitavad põllumajandusloenduste andmed.

Viljapuude arvu muutuste kohta 1920—29. a. annavad ülevaate tol ajavahemikul korraldatud põllumajandusloendused. Tol ajavahemikul arvestati viljapuid 1920, 1925 ja 1929. a. Kõigil noil aastail toimetatud loendusil leidsid arvestamist kandvad viljapuud ja kandvate viljapuude arv on näidanud pidevat suurenemist.

Kandvate viljapuude arvu juurdekasv 1920—29. a. on seega eriti suur. Õunapuude arv on ligi kolmekordistunud ja pirnipuude arv on kasvanud enam kui kahe- ja poolekordseks. Pirnipuude arvuline suurenemine oli teiste viljapuude arvulisest suurenemisest siiski väiksem. Ploomipuude arv suurenes

Kandvate viljapuude arv 1920—29. a. — *Number of Trees Bearing Fruit in 1920—29.*

	Õunapuud *Apple Trees*		Pirnipuud *Pear Trees*		Ploomipuud *Plum Trees*		Kirsipuud *Cherry Trees*	
	Arv	suurenemine %	*Number*	% *Increase*	Arv	suurenemine %	*Number*	% *Increase*
1929	880 000	280	39 000	260	267 000	742	178 000	456
1925	673 000	214	30 000	200	133 000	369	124 000	318
1920	314 000	100	15 000	100	36 000	100	39 000	100

enam kui seitsmekordseks ja kirsipuude arv — ligi viiekordseks.

Edasisest viljapuude arvu muutusist annavad ülevaate 1929 ja 1939 a. põllumajandusloenduse andmete võrdlused. 1929. a. arvestati kandvad viljapuud ja noored eraldi, kuna 1939. a. arvestati kõik alatisele kasvukohale väljaistutatud viljapuud, eristamata kandvaid ja noori. Viimase 10 a. jooksul teostunud viljapuude koguarvu muutusi on võimalik jälgida, liites 1929. a. põllumajandusloenduse andmeis kandvate ja noorte viljapuude arv.

2. Õunapuud.
Apple Trees.

Kandvaid ja noori õunapuid kokku oli 1929. a. 1 500 000, 1939. a. loenduse järgi — üle 2 269 000, suurenedes seega 47%. Õunapuude arvu suurenemine ei olnud ühtlane kogu riigis, vaid näitas suuremaid või väiksemaid kõrvalekaldeid riigikeskmisest. Õunapuude arvu juurdekasv oli suurim Petseri- ja Võrumaal — 84—88%, võrdlemisi suur ka Harjumaal — 80%. Väiksem riigikeskmiselt oli õunapuude arvu suurenemine Lääne-, Saare-, Pärnu-, Viljandi- ja Tartumaal. Tartumaal oli õunapuude arvu juurdekasv 20%, olles madalam kui üheski teises maas. Õunapuud on kõige levinumad viljapuud meie aedades, kuna muid viljapuid kokku oli ümmarguselt poole vähem kui õunapuid. Õunapuid kasvatajate talundite arv oli 114 300 ehk 82% talundite üldarvust. Õunapuude arv keskmiselt talundi kohta oli 14, kusjuures maade järgi võis selles panna tähele suuri erinevusi keskmiselt talundi kohta. Suurim oli õunapuude arv keskmiselt talundi kohta Viljandimaal — 22, järgnesid Tartu- ja Pärnu- 18, Valga- 17, Võru- 15, Järva- 14, Harju- ja Lääne- 12, Viru- 11, Saare- 10 ja Petserimaa — 7. Ositades õunapuude arvu nende talundite vahel, kus kasvatati õunapuid, tuli keskmiselt talundi kohta 17 õunapuud. Ülevaate saamiseks meie õunapuuaedade suurusest, jättes kõrvale keskmised suurused, selgus 1939. a. põllumajandusloendusega, et talundite arv, kus õunapuid oli 1—10, oli 53 500, 11—25 õunapuuga talundeid — 40 400, 26—50 õunapuuga — 15 700, 51—100 õunapuuga — 3 800 ja üle 100 õunapuuga — 900. Õunapuude koguarvust, mis oli üle 2 269 000, kasvatati väljaspool talundeid, s. o. alla 1 ha suurusega väikemajapidamisis — 314 000.

Tänavusel põllumajandusloendusel liigitati loendatud õunapuud suve-, sügis- ja talisordiseiks ja nagu eelkokkuvõttest selgus, oli suvisordiseid õunapuid kõige rohkem — 792 700, sügissordiseid — 739 600 ja talisordiseid — 737 000. Üldiselt on aga suvi-, sügis- ja talisordiste õunapuude vahekord võrdlemisi ühtlane.

Õunapuude arvu suurendamisest 1938/39. a. annab ülevaate küsimus, mis loendusel esitati kõigis talundeis selle kohta, kui palju istutati noori õunapuid 1938. a. sügisel ja 1939. a. kevadel. Nagu selgus, oli õunapuid istutatud sel ajavahemikul rohkem kui 30 100 talundis ja istutatud noorte õunapuude arv tõusis üle 260 000.

Viljapuude ja nende saakide hooldamise alal tehtud töist kirjutati üles talundite arv, kus on teostatud õunapuude pritsimisi. 1939. a. saadud andmeil selgus, et õunapuude pritsimist toimetati ühekordselt *ca* 6 900 talundis, kahekordset pritsimist — 2 900 talundis ja kolme- ja enamkordset pritsimist — üle 800 talundis.

3. Pirnipuud.
Pear Trees.

Pirnipuid oli kõige vähem kõigi teiste viljapuuliikidega võrreldes. Nende koguarv tõusis 98 500-le 1929. a. 67 600 vastu, suurenedes seega 10 a. jooksul 46%. Pirnipuud on õrnemad ja nen-

de kasvatamine seepärast seotud suurema riisikoga. Kevadtalvised külmad kahjustavad pirnipuid palju sagedamini kui õunapuid, mistõttu nende arvus võib aasta-aastalt esineda suuremaid kõikumusi. Pirnipuude arvu muutused maade järgi olid väga erinevad. Pirnipuude arvuline juurdekasv oli suurim P.-Eestis, arvatud välja Läänemaa, kus pirnipuude arvu juurdekasv oli tagasihoidlikum, väiksem oli pirnipuude juurdekasv võrreldes eelmise loendusega L.-Eestis, kusjuures Petserimaal jäi tänavune pirnipuude arv isegi tunduvalt väiksemaks kui 1929. a. Pirnipuid kasvatajate talundite arv oli ka tunduvalt väiksem muid viljapuid kasvatajate talundite omast. Pirnipuid kasvatajaid talundeid oli pisut üle 27 000. Pirnipuid oli keskmiselt talundi kohta 0,5, arvestades aga pirnipuude arvu pirnipuid kasvatajate talundite kohta, oli neid 2—3. Eeltoodud pirnipuude koguarvust kasvatati väljaspool talundeid 27 200.

4. Ploomipuud. *Plum Trees.* Ploomipuude kasvatamine on levinud tunduvalt enam pirnipuudest. Ploomipuid arvestati 1939. a. 541 000 1929. a. 423 000 vastu, seega on nende arvu suurendatud viimasel aastakümnel 28%. Ploomipuist kasvatati väljaspool talundeid 80 000. Ploomipuude arv on samuti muutlik nagu pirnipuude juureski. Ploomipuude arv suurenes silmapaistvalt P.-Eestis ja väiksemal määral L.-Eestis, arvatud välja Petserimaa, kus ploomipuude arv näitas silmapaistvat suurenemist. Saare- ja Valgamaal ilmnes isegi ploomipuude arvu vähenemine võrreldes 1929. a. Ploomipuid oli keskmiselt talundi kohta 3 tk., kuid arvestades ploomipuid kasvatajaid talundeid, milliseid oli 61 000, tuli keskmiselt 8 puud kasvataja talundi kohta.

5. Kirsipuud. *Cherry Trees.* Kirsi- ja murelipuid oli 1939. a. 520 000 1929. a. 266 000 vastu, s. o. 96% rohkem. Kirsi- ja murelipuude arv on seega näidanud suhteliselt suurimat juurdekasvu võrreldes eelpoolloetletud viljapuudega. Kirsi- ja murelipuist oli väljaspool talundeid 66 000. Kirsi- ja murelipuude juurdekasv oli suurem P.-Eestis ja väiksem L.-Eestis. Viru-, Järva- ja Harjumaal kirsi- ja murelipuude arv kahekordistus peagu viimase 10 a. jooksul. Kirsi- ja murelipuid oli keskmiselt talundi kohta 3, kuna keskmiselt kasvataja talundi kohta — 8. Kirsi- ja murelipuid kasvatajaid talundeid oli 1939. a. 60 500.

6. Marjapõõsad. *Fruit Bushes.* Marjapõõsaste arvu kohta annab täpsama ülevaate kaks viimast põllumajandusloendust, seega saame teha võrdlusi marjapõõsaste arvu muutusis viimase 10 a. jooksul. Marjapõõsaist on tähelepanuväärivamad karusmarjad, mustad ja punased sõstrad, peale nende vabarnad ja maasikad. Karusmarjapõõsaste arv tõusis 1939. a. loendusel üle 1 320 000, kuna 1929. a. arvestati neid 630 000-le, seega juurdekasv 10 a. jooksul 110%. Karusmarjapõõsaist asus väljaspool talundeid 375 000. Karusmarjapõõsaste arvuline suurenemine oli ilmseim Järva-, Harju- ja Petserimaal, kus nende arv suurenes 126—130%, väikseim Saaremaal — 57%. Karusmarjapõõsaid oli keskmiselt talundi kohta 7, kusjuures keskmised arvud maade järgi on väga lahkuminevad. Petserimaal oli keskmiselt talundi kohta 1 karusmarjapõõsas, seega madalaim maakeskmine arv, ja Järvamaal 11 põõsast — seega suurim arv maakeskmiselt. Karusmarjapõõsaid kasvatajais talundeis oli riigikeskmiselt 9 põõsast ja Järvamaal kõige rohkem — 13 põõsast ning Petserimaal kõige vähem — 3 põõsast kasvataja talundi keskmiselt.

Mustsõstrapõõsaste arv tõusis 1939. a. loendusel 970 000-le 1929. a. 410 000 põõsa vastu, suurenedes seega viimase 10 a. jooksul 137%. Mustsõstrapõõsaist oli väljaspool talundeid 23 000. Mustsõstrapõõsaste arvu suurenemine oli ilmseim Saaremaal — 318% ja väikseim Viljandimaal — 84%. Mustsõstrapõõsaid oli keskmiselt talundi kohta 5 ja keskmiselt kasvataja talundi kohta 7. Maade järgi oli mustsõstrapõõsaid talundi kohta kõige rohkem Viljandimaal — 9 ja kõige vähem Petserimaal — 1 põõsas.

Punase sõstra põõsaid oli 1939. a. loen-

duse järgi 1 439 000 1929. a. 787 000 põõsa vastu, seega on nende arv viimasel aastakümnel suurenenud 83%. Punase sõstra põõsaid oli väljaspool talundeid 296 000. Maade järgi oli punase sõstra põõsaste arvu suurenemine ilmseim Saare-, Harju- ja Virumaal ja väikseim Viljandi-, Valga-, Tartu- ja Pärnumaal. Punase sõstra põõsaid oli keskmiselt talundi kohta 8 ja keskmiselt kasvataja talundi kohta 11. Punase sõstra põõsaste arv keskmiselt talundi kohta oli suurim Viljandimaal — 14 ja madalaim Petserimaal — 2.

Vabarnate ja maasikate kasvatuse levikut on arvestatud nende all oleva pinna järgi. Vabarnate all olev pindala oli 1939. a. 115 ha 1929. a. 61 ha vastu, seega suurenemine viimase 10 a. jooksul 87%. Vabarnate pindala suurenemine oli ilmseim Pärnu- ja Harjumaal — 164—165% ja väikseim Valgamaal — 6%.

Maasikate pindala näitas 1939. a. ainult 1% suurenemist võrreldes 1929. a.-ga. Maasikaid oli 1939. a. 84 ha ja 1929. a. — 83 ha. Maasikate pindala väga tagasihoidlik suurenemine üleriiklikus ulatuses võrreldes 1929. a-ga ei tähenda sugugi, et maasikakasvatus ei ole teinud edusamme viimasel aastakümnel, vaid siin tuleb märkida, et 1938/39. a. talv rikkus väga laias ulatuses maasikakultuure ja kevadel puudusid taimed maasikakultuuride uuendamiseks, kuna see võis teostuda laiemas ulatuses alles sügisel. Maasikatealune pindala 1939. a. loendusel näitas suurenemist Petseri-, Võru-, Pärnu- ja Saaremaal, kuna kõigis teisis maades ilmnes vähenemine. Maasikakultuuri suurenemine võrreldes 1929. a. oli suurim Petserimaal, kus maasikatealune pindala seitsmekordistus.

7. Köögiviljad. *Vegetables.* Köögiviljade kasvatamine allub aastaaastalt suuremaile muutusile. Köögiviljade kasvupinda tänavu on tunduvalt vähendatud. Söögikapsa kui levinuima köögivilja kasvupind oli 1939. a. 1 508 ha 1929. a. 3 208 ha vastu, s. o. 53% vähem. Kapsakasvupinna vähenemine ilmnes kõigis maades.

Kurgikasvupind näitas langust võrreldes 1929. a-ga. 1929. a. oli kurkidealune pindala 589 ha ja 1939. a. — 412 ha, seega vähenemine 31%. Kurgikasvupinna vähenemine ei ilmnenud aga kõigis maades, vaid osas maades näitas suurenemist. Kurgikasvupinna suurenemine ilmnes Petseri-, Pärnu-, Harju- ja Järvamaal, kuna kõigis teisis maades vähenes võrreldes 1929. a-ga. Petseri- ja Pärnumaal kasvatatakse kurke müügiks suuremal arvul kui teisis maades, seetõttu on seletatav, et neis maades kasvupind on suurenenud. Väljaspool talundeid kasvatati kurke 33-ha-sel pindalal.

Sibulate kasvupind oli 1939. a. 416 ha 1929. a. 436 ha vastu, s. o. 5% väiksem. Sibulakasvatamine on levinud enam Tartu- ja Petserimaal, kus neid kasvatatakse müügiks. Nimetatud maades näitas sibulate kasvupind ka suurenemist suuremal määral; peale nimetatud maade suurenes sibulakasvupind Järvamaal, teisis maades näitas sibulakasvupind kahanemist võrreldes 1929. a-ga. Väljaspool talundeid kasvatati sibulaid 39-ha-sel maa-alal.

Viimasel ajal on köögiviljade hulgas äratanud tähelepanu ka sigurikasvatus. Tänavusel loendusel arvestati sigurikasvupind eraldi ja seda oli 194 ha, kusjuures peamiseks sigurikasvatajaks oli Tartumaa — 153 ha, s. o. 79% sigurite üleriiklikust kasvupinnast. Teisis maades kasvatati sigureid ainult väiksemal määral — omatarvituseks.

Söögiporgandite kasvupind oli 330 ha, osutudes suurimaks Harjumaal — 107 ha, s. o. ligi kolmandik söögiporgandite üldkasvupinnast. Harjumaal soodustab söögiporgandite kasvatust Tallinna turu lähedus. Söögiporgandeist kasvatati väljaspool talundeid 42 ha nende üldkasvupinnast.

Tomateid arvestati taimede järgi ja nende arv tõusis tänavu 1 733 000-le. Tomatitaimedest kasvatati väljaspool talundeid 548 000. Tomateid kasvatati üldse 58 300 talundis.

V. TALUNDIHOONED JA MASINRIISTAD.

FARM BUILDINGS AND MACHINES.

1. Üldiselt.
In General.

Meie põhjamaine kliima nõuab talundeilt väga mitmesuguseid ja kulukaid ehitisi, mistõttu ehitiste alla paigutatud kapital moodustab tähelepanuväärivа osa kogu talundi kapitalidest. Nii moodustas ehituskapital raamatupidamistalundite andmeil 1937. a. 39,12% kogu aktivakapitalist, kusjuures väiksemate talundite ehituskapitalikoormis on suurem.

Põllumajandusloenduse andmeil on võimalik saada arvulist ülevaadet kõigi tähtsamate ehitiste kohta, kusjuures andmestik on kogutud nii, et on võimalik näha hoonete otstarbekust, suurust, ehitusmaterjali, ehitustegevuse intensiivsust, kuid ei puudu ka küsimused, millised selgitavad talundi jõukust ja kultuurilist taset.

Elumajana on arvestatud kõik ruumid, millised on seatud sisse inimeste alatiseks elamiseks. Ruume, kus elatakse ajutiselt suvel, ei ole siin arvestatud.

2. Elumajad.
Dwelling Houses.

Elumajade arv kahe loenduse vahemikul on näidanud suurenemist. Üldse on eelkokkuvõtte järgi 139 991 talundi kohta 142 603 kasustamiskõlblikku elumaja. Kuna 1929. a. oli 129 802 elumaja, on suurenemine 12 801 elumaja ehk 9,9%. Arvestades, et mainitud ajavahemikul on suurenenud ka talundite arv 133 357-lt 139 991-le, s. o. 5,0%, näeme, et elumajade arv suurenes siiski peagu poole rohkem.

Üldse on ehitatud 1929. ja 1939. a. vahemikul 27 770 uut elumaja, mis moodustab 19,5% kogu elumajade arvust.

Valdavam enamus, ja nimelt 75,2%, talundeist omab elumaju, milledel on kaks, kolm või neli tuba, kuna suuremaid ja väiksemaid maju on tunduvalt vähem. Maade järgi on elumajade suuruse vahel teatud erinevusi, mis on tingitud talundite suurusest, üldisest kultuurilisest tasemest jt. tegureist. Nii on suuremad elumajad Viljandimaal, kus nelja- ja enamtoalisi elumaju on 58,4%, Valgamaal — 56,4%, Järvamaal — 52,0%, Saaremaal — 48,1%, Pärnumaal — 46,8% ja Tartumaal — 46,6%.

Väiksem on tubade arv Petseri-, Lääne-, Võru-, Viru- ja Harjumaal. Eriti väärib mainimist Petserimaa, kus ühetoalisi elumaju on 6 229, s. o. 53,7%, ja kahetoalisi 3 413, s. o. 29,4%. Seega on Petserimaal üksi peagu pool kogu Eestis asuvaist ühetoalisist talundite elumajadest. Tunduvalt suurem kui teisis maakonnis on ühetoaliste elumajade arv ka Võru- ja Virumaal.

Tubadena on arvestatud elumajas kõik ruumid, milliseid tarvitatakse eluruumidena ja magamiseks, ka köögid, kus valmistatakse toitu. Peale nende on veel kasustada kodasid, vahetubasid, sahvreid ja muid kõrvalruume, milliseid ei ole arvestatud.

Elumajade suurus aluspindala järgi näitab järjest suurenemist. Nii on elumajadel, millised on ehitatud 1930—1939. a. vahemikul, aluspindalaks riigi keskmiselt 79 m² elumaja kohta ja enne 1930. a. ehitatud majadel 75 m². Suurimaid maju on viimasel 10 a. püstitatud Viljandimaal, kus elumaja aluspindalaks on keskmiselt 101 m², järgnevad Lääne- 94 m², Järva- 86 m², Pärnu- 85 m², Võru- 83 m², Saare- ja Valga- 81 m², Tartu- ja Harju- 79 m², Viru- 72 m² ja Petserimaa — 54 m².

Talundeid, kus elumaja on omaette, on 75 000 ehk 54% talundite üldarvust, kuna teisil talundeil on elumajad ehitatud koos mitmesuguste teiste hoonetega. Kõige rohkem on talundeid, kus elumaja on omaette, Valgamaal — 86%, järgnevad Petseri- 83%, Võru- 78%, Viru- 61%, Tartu- 55%, Järva- 47%, Viljandi- 46%, Harju- 45%, Pärnu- 40%, Lääne- 37% ja Saaremaa — 26%. Tööliste seisundit eluruumide suhtes iseloomustab asjaolu, et üldse on talundeid, kus palgaliste jaoks on omaette elumaja, 2700, kuna talundeid, kus palgaliste jaoks on omaette eluruumid — 15 600.

Piksekaitseseadis on võetud tarvitusele Tartumaal — 6,0% talundeist, Järva- 5,8%, Viljandi- 5,7%, Valga- 4,1%, Viru- 3,1%, Harju- 2,8%, Lääne- ja Pärnu- 2,4%, Võru- 1,5%, Saare- 1,1% ja Petserimaal — 0,2%.

Viimaseil aastail hoogsa kodukaunistamispropaganda tagajärjel on teostatud hulgalisi hoonete värvimisi. Elumajad on väljastpoolt värvitud 30 800 talundis, s. o. 22%. Esirinnas sammub Harjumaa, kus elumaju on värvitud 27% talundeist, järgnevad Lääne- ja Pärnu- 26%, Viru- 25%, Järva- ja Saare- 24%, Tartu- 23%, Valga- 22%, Viljandi- 19%, Võru- 15% ja Petserimaa — 8%.

3. Laudad ja muud hooned.
Stables and Other Buildings.

Lautadena on arvestatud loendusel kõik karja alatise asukoha ruumid. Lautade arv riigis eelkokkuvõtte järgi on 156 897. Hoogsalt on püstitatud siin uusi ja ajakohaseid hooneid. Lautade arv, mis oli 1929. a. 130 728, näitab sel ajavahemikul suurenemist 26 169 võrra, s. o. 20,0%. Üldse on ehitatud pärast 1929. a. 32 045 lauta, mis on 20,4% lautade arvust.

Laudad, millised on ehitatud 1930—39. a. vahemikul, on suuremad varemehitatuist ja aluspindala suuruseks on 80 m² enne 1930. a. ehitatud lautade 64 m² vastu. Suurenenud on sel ajavahemikul ka veiste arv, mistõttu on tekkinud vajadus suuremate lautade järele.

Rohkesti on ehitatud lautu pärast 1929. a. Järvamaal — 2 403, s. o. 25% lautade üldarvust, järgnevad Viru- ja Petseri- 24%, Harju- 23%, Valga- 22%, Lääne- ja Tartu- 21%, Võru- 19%, Viljandi- 17%, Pärnu- 16% ja Saaremaa — 14%.

Lautadest on 98,3% sõnnikulaudad ja 1,7% puhaslaudad, millest näeme, et puhaslautu on veel vähe.

Enam on puhaslautu Harjumaal — 3,9% lautade üldarvust. Puhaslautade levikule on siin aidanud kaasa kõrgem piimamihuse nõudlus linnade varustamisel.

Viljandimaal on puhaslautu 2,9%, Pärnu- 2,5%, Tartu- ja Valga- 2,0%, Viru- 1,3%, Järva- 1,0%, Saare- ja Võru 0,8%, Lääne- 0,6% ja Petserimaal — 0,2%.

Puhassigalaid, millised on ehitatud eriti sigade jaoks ja varustatud sulgudega, on kokku 4 741. Seega tuleb riigi keskmiselt iga 29 talundi kohta üks puhas sigala.

Kanalaid, millised on ehitatud eriti kanade jaoks ning evivad vastavat sisustist, on talundeis üleriiklikult 2 832.

Viljakuivatisi, kus on eriseadis terade kuivatamiseks, on 9 355, kuna 1929. a. loendusel oli kuivatisi 5 115, seega on ehitatud sel ajavahemikul 4 240 kuivatist ehk 45% kogu viljakuivatisist.

Rohkem kuivatisi on Viljandimaal, kus iga 8 talundi kohta tuleb üks kuivatis, Tartumaal 9, Valgamaal 11, Järvamaal 12 ja Pärnumaal 14 talundi kohta.

Viljakuivatiste ehitamine toimub hoogsamalt neis maakonnis, kus neid senini on vähem, ja seal, kus teraviljakasvatus ja müük evivad suuremat tähtsust.

Silotorne ja süvendeid, kus hapendatakse haljassööta loomadele talviseks söödaks, on 480. Siin on arvestatud puust kui ka tulekindlast materjalist seks tehtud ehitised.

4. Ehitustegevuse intensiivsus.
Intensiveness of Building Activity.

Ehitustegevuse intensiivsus eri aastail ja ka suuremail ajavahemikel on erinev. Oleks loomulik, et ehitustegevus toimuks ühtlaselt nii, et vananenud hoonete asemele püstitataks uusi sellisel määral, et igal aastal ehitatud ehitusüksuste arv oleks ühtlane või näitaks tõusujoont vaid niivõrd, kui suureneb talundite arv ja muutub põllumajanduse üldise intensiveerimisega tarvidus suuremate ning ajakohasemate ehitiste järele.

Ehitatud ehitiste arvu erakordne vähenemine eri aastail märgib erikordseid aegu, mil talupidajail kapitali, tööjõu või muil põhjusil on ehitustegevus takistatud. Ehitustegevuse tagasiminekut võivad tuua isegi üksikud nõrgad saagiaastad, rääkimata pikemaajalisest põllumajanduskriisist. Teisalt talundite tasuvuse paranedes muutub ka ehitustegevus intensiivsemaks.

Enne maailmasõda — 1909—13. a. — ehitati 10 474 elumaja ja 10 652 lauta, s. o. keskmiselt 2 095 elumaja ja 2 130 lauta aastas. Järgnesid sõja-aastad, mil ehitustegevus läks tagasi peagu poole võrra. Nii ehitati 1914—18. a. vaid 5 879 elumaja ja 6 738 lauta, s. o. 1 176 elumaja ning 1 348 lauta aastas. Sõja möödunud, teostus omariikluse algul maareform, ning asundustalun-

dite hoonestamise tõttu näitas ehitustegevus erikordset intensiivsust. Kui 1919—23. a. ehitati 11 864 elumaja ja 12 369 lauta, siis 1924—29. a. — 28 681 elumaja ja 30 238 lauta. Keskmiselt ehitati seega noil aastail 4 780 uut elumaja ja 5 040 lauta.

Noil aastail ehitasid ka paljud vanad talundid; kuna põllumajanduskonjunktuur oli üldiselt soodus, pöörati ka suuremat tähelepanu lautade ajakohasemaks muutmisele, kuna karjamajandus evis järjest suuremat tähtsust. Järgnenud põllumajanduskriisiaastad halvasid ehitustegevust, kuid asundustegevuse jatkumise tõttu oli püstitatud ehitiste arv veel küllalt suur, nimelt 1930—34. a. 15 335 elumaja ja 16 980 lauta, s. o. keskmiselt 3 067 elumaja ja 3 396 lauta aastas.

Viimase 5 aasta kestel — 1935—39. a. — on ehitatud 12 435 elumaja ja 15 065 lauta, kusjuures keskmiselt aastas on püstitatud 2 487 elumaja ja 3 013 lauta. Vaadates ehitustegevust viimase 10 a. kestel maade järgi näeme siin teatud erinevusi, tingitult olukorra nõudeist. Nii on kõige rohkem püstitatud uusi elumaju Petserimaal — 3 136 ehk 27% elumajade arvust, Viru- ja Järva- 22%, Harju- ja Lääne- 20%, Valga- 19%, Saare-, Pärnu- ja Tartu- 18%, Võru- 16% ja Viljandimaal — 15%. Näeme, et maades, kus elumajade seisund on üldiselt halvem, on püstitatud rohkem uusi ehitisi. Lautu on pärast 1929. a. ehitatud Järvamaal 25%, Viru- ja Petseri- 24%, Harju- 23%, Valga- 22%, Lääne- ja Tartu- 21%, Võru- 19%, Viljandi- 17%, Pärnu- 16% ja Saaremaal — 14% lautade arvust.

Viimaseil aastail, mil ehitustegevus on võtnud enamvähem normaalse ilme, ja kus on püstitatud aastas keskmiselt 2500 elumaja ja 3000 lauta, võib pidada lähedaseks arvule, mis igal aastal tuleks ehitamisele.

Arvestusel kujuneks elumajal kestuseks 57 ja laudal 52 aastat, mil nad tuleksid uuestiehitamisele.

Talundite arvu kasvamisega suureneb ehitiste arv ja ka igal aastal ehitamiseletulev hoonete osa. Teisalt on viimaseil aastail hakatud ehitusmaterjalina tarvitama enam tulekindlat ehitusmaterjali, mis tõstab ehitiste kestust.

Ehitustegevuse intensiivsuse iseloomustamiseks vaatlesime ainult elumajade ja lautade kui tähtsamate talundihoonete ehitamist. Jõudsalt on suurenenud ka teiste vajalike hoonete, nagu viljakuivatiste, arv. On ehitatud kanalaid, ja kuigi nende arv ei ole suur, võib siin märgata edu just viimaseil aastail.

5. Ehitusmaterjal. *Building Material.* Valdav enamus meie talundi hooneist on puuehitised. Puuehitise iga on võrdlemisi lühike ja nii tuleb peagu igal inimpõlvel talund ehitada uuesti üles. Loomulikult nõuab see suurt töö- ja kapitalikulu. Seepärast on valitud ehituspoliitikas uus suund ja toimub üleminek puuehitisilt tulekindlaile ehitisile. Puuehitusmaterjal on jäänud väheseks ja on hinnalt küllalt kallis, teisalt tuleb säästa puud, mida eksportkaubana võimaldub saata maailmaturule.

Tulekindlaid ehitusmaterjale saame ise valmistada, kuna vajalikku toormaterjali on külluses. Telliskivid on parimaks ehitusmaterjaliks, kuid püstitada võib ehitisi ka savist, paest ja raudkivist.

Riik on viimasel 2 aastal võimaldanud talupidajaile ehituseks telliskive alandatud hinnaga ja edaspidi on loota suuremaid tulemusi, kuna järjest levib tulekindlaid ehitisi pooldav vaade.

Talundihoonete ehitamine toimub järjest suurenevas ulatuses tulekindlast materjalist ja puutarvitus väheneb. Rohkem tarvitatakse tulekindlat materjali lautade jt. talundi hoonete ehitamisel, kuna elumajad on enamuses puust.

Elumaju on ehitatud puust 1930—39. a. 93,9%, kivist — 2,5%, savist — 1,3% ja segamaterjalist, kus seinaks on tarvitatud puud kui ka tulekindlat ehitusmaterjali — 2,3%. Enne 1930. a. ehitatud elumaju on puust 94,5%, kivist — 4,1%, savist — 0,6% ja segamaterjalist — 0,8%.

Näeme, et elumajade ehitamisel on vähenenud puu- ja kiviehitised ning suurenenud ehitamised savist ja levinud enam ka ehitusviis, kus on tarvitatud segaehitusmaterjali, s. o. puud kui ka tulekindlat ehitusmaterjali, ja osa seinast on, näit., ehitatud puust, osa kivist, kiviehitis puuvooderdisega või vastupidi jne.

Lautadest on 1930—39. a. ehitatud puust 53,2%, kivist — 15,8%, savist — 8,8% ning segamaterjalist — 22,2%. Enne 1930. a. ehitatud lautu on puust 68,5%, kivist — 19,0%, savist — 3,6% ning segamaterjalist — 8,9%.

Lautade juures on näidanud tõusu segamaterjalist ja savist hoonete ehitamine, kuna puust ja kivist karjalautade ehitamine on suhteliselt vähenenud.

Maade järgi on pärast 1929. a. ehitatud kivist hooneid enam P.-Eestis. Nii on kivist elumaju Virumaal 3,2%, Järva- 4,2%, Harju- 4,9%, Lääne- 2,6%, Saare- 2,4% ja Pärnumaal — 3,3%, teisis maades on kivist elumaju alla 2,0%. Savist elumaju on rohkem Valgamaal — 3,6% ja Tartumaal — 2,8%. Saviehitisi on kõige vähem Saaremaal.

Eriti rohkesti on L.-Eestis ehitatud lautu savist, Valgamaal — 33,1%, Tartu- 24,1%, Petseri- 18,7%, Võru- 16,6%, Viljandi- 6,8% ja Pärnumaal — 3,7%, kuna P.-Eestis peale Harju- ja Läänemaa on lautu savist alla 1,0%. Kivist on ehitatud lautu enam Petserimaal — 29,6%, Harju- 28,9%, Saare- 20,3%, Viru- 16,1%, Järva- 14,2%, Lääne- 13,8%, Tartu- 11,3%, Viljandi- 10,5%, Pärnu- 8,0%, Valga- 6,5% ja Võrumaal — 6,3%.

Segamaterjalist on ehitatud lautu rohkem Saaremaal — 32,2%, Harjumaal — 29,5% ja vähem Valga- ja Petserimaal — 12,5%.

Katusematerjaliks on tavaliselt laastud, sindlid, õlg, pilliroog, kivi, papp, plekk. Enam tarvitatakse laaste ja sindleid, tõusu näitab ka kivist katuste arv, kuigi neid on üldiselt vähe.

Õlgkatuste arv näitab kiiret tagasiminekut. Katusematerjali järgi on 1930—39. a. ehitatud elumajadest sindli- ja laastukatusega 77,9% ja lautadest 76,6%, enne 1930. a. olid sindlid ja laastud katusematerjaliks 55,1% elumajadel ja 50,7% lautadel. Laastu- ja sindlikatuste arvu suurenemine on toimunud õlgkatuste vähenemise arvel, kuna viimaseid oli enne 1930. a. ehitatud elumajadel 39,4% ja lautadel — 45,5%; 1930—39. a. ehitatuil on veel õlgkatuseid vaid 11,3% ja 16,0%. Õlgkatuseid on domineerivalt Petseri-, Saare- ja Läänemaal. Petserimaal on 38,1% elumajadel ja 48,2% lautadel tarvitatud katusematerjaliks õlgi, Lääne- 29,1% ja 45,3%, Saaremaal — 33,3% ja 39,8%. Pealeselle on Lääne- ja Saaremaal rohkesti pilliookatuseid. Saaremaal on laastu-, sindli- ja kivikatuseid elumajadel, milliseid ehitati pärast 1929. a., vaid 21,8% ja lautadel — 17,2%. Viljandi-, Tartu-, Valga- ja Võrumaal on õlgkatuseid elumajadel alla 1,0% ja lautadel alla 2,0%. Vähe on ka õlgkatuseid Järvamaal, elumajadel 0,8% ja lautadel — 2,6%.

Kivikatuseid on kõige rohkem Läänemaal ja vähem Valga-, Võru- ja Petserimaal.

Kivikatuste arv on suurenenud elumajadel kui ka lautadel — 0,4% ja kive on katusematerjaliks tarvitatud 2,4% elumajade ja 1,4% lautade ehitamisel. Senini on tuntud puudust otstarbeka tulekindla katusematerjali järele.

6. Põllutööriistad ja -masinad.
Agricultural Machines and Implements.

Põllumajanduse mehhaniseerimisküsimused on kerkinud eriti aktuaalselt päevakorrale viimaseil aastail. Põllutööliste puudus, põllutööliste palkade tõus üheltpoolt ning põllumajanduse rahaliste läbikäikude suurenemine teisalt on tegurid, millised on juhtinud järjest suuremat tähelepanu masinate ja riistade vajalikkusele. Nende ja muude asjaolude tõttu on ka põllumajanduses tarvitatavate masinriistade arv tunduvalt kasvanud viimasel aastakümnel.

K. a. põllumajandusloendusega püüti selgitada põllumajanduses tarvituselolevad masinad ja riistad ning seda põllumajanduse edasise arendamise seisukohalt. Seetõttu jäeti välja nn. tavalised riistad, nagu vankrid, reed jne. Võrreldes 1929. a. loendusega on aga rida põllutööriistu loendatud põhjalikumalt, mistõttu loendusandmestik annab küllalt täieliku läbilõike meie masinriistade arvulisest ulatusest ja koostisest.

7. Jõumasinad.
Power Machines.

Põllumajanduses tarvituselolevaist jõumasinaist loendati aurumasinad, mootorid, traktorid, tuule- ja veejõumasinad. Seega nende arvuline seis üldiselt ja maakonnis iseloomustab mehaanilise jõu tähtsust meie põllumajanduses.

Jõumasinate arvulisist seisudest nähtub, et põllumajanduses omasid k. a. jõuallikaina esikohta mootorid. Nii oli mootorite arv järgmine: petrooleumi- ja bensiinimootorid 2639, naftamootorid 731, diiselmootorid 47 ja gaasigeneraatorid 23. Kogusummas oli seega mootoreid 3659. Arvuliselt järgnevat tähtsust omavad traktorid, millede arv oli k. a. 1741, neist 51 lüliktraktorit. Tuulemootoreid oli 116 ja turbiine 214 ning veeturbiine ja muid veejõumasinaid 280. Aurumasinaist oli isesõitjaid 429 ja veetavaid ning paikseid — 824.

Võrreldes k. a. jõumasinate arvu 1929. a., nähtub peagu kõigi liikide juures tunduv tõus. Nii on, näit., suurenenud aurumasinad (isesõitjad) 131 tk. võrra ehk 44%, ning mootorid (kõik kokku) 1950 tk. võrra ehk 114%, kuna traktorite arv on suurenenud 1148 tk võrra, tõustes seega ligi kolmekordseks. Vähenemist on näidanud ainult veetavad ja paiksed aurumasinad — 33%. Seega on mehaaniline jõud põllumajanduses suurenenud enam kui kahekordseks võrreldes 1929. a.

Mehaaniliste jõumasinate levimise ulatust maakonnis selgitab kujukalt nende arvu redutseerimine põllu- ja põllumajandusmaale. Lähtudes viimasest on, näit., traktorite levimine suhteliselt suurim Viljandimaal, kus 100 ha põllumajandusmaale tuleb 0,10 ehk 10 000 ha kohta 10 traktorit. Teisis maakonnis 10 000 ha-le põllumajanduslikule maale langev traktorite arv on alanevas järjekorras järgmine: Järva- ja Tartumaa — 9, Pärnu-, Valga- ja Võrumaa — 8, Harju- ja Läänemaa — 5 ja Petseri- ning Virumaa — 4 traktorit.

Sama nähtust võime märkida ka siis, kui traktorite arvu maakonnis võrdleme põllumaaga. Suhteliselt kõige enam on traktoreid Viljandimaal ja nimelt 10 000 ha-le põllumaale 23 tk. Järgnevad alanevas järjekorras Lääne- 20, Pärnu- ja Järva- 19, Tartu- 18, Harju- 16, Valga- 15, Võru- 13, Saare- 10 ja Petserimaa — 7. Riigi keskmiselt on traktoreid 10 000 ha põllumaa kohta 16. Seega on traktorite levik maakonnis suhteliselt põllumajandus- kui ka põllumaale tunduvalt erinev. Traktorite kasustamise poolest seisavad esirinnas arenenumad ja jõukamad kui ka suuremate talunditega maakonnad.

Aurumasinate levik on toimunud L.-Eesti maakonnis enam kui P.-Eestis. Nii on suhteliselt aurumasinate poolest esirinnas Valga- ja Viljandimaa, kus 10 000 ha-le põllumaale langeb aurumasinaid 18 tk. Seevastu Petserija Saaremaal ulatub aurumasinate arv kõigest 2-le, olles 9 korda madalam Valga- ja Viljandimaast. P.-Eestis, s. o. Viru-, Järva-, Harju- ja Läänemaal, kõigub aurumasinate arv 6—8 piires, olles seega L.-Eesti maakonnist 2—3 korda madalam.

Mootoreist on aga P.-Eesti maakonnad rikkamad L.-Eestist. Suhteliselt põllu-aiamaale langevate mootorite arvu poolest seisab esikohal Virumaa 58 mootoriga (10 000 ha kohta). Ka teisist P.-Eesti maakonnist omavad suhteliselt peagu sama palju mootoreid Harju- 56 ja Läänemaa 53. Saaremaal on mootorite arv 10 000 ha-le 48 ja Järvamaal — 40. L.-Eesti maakonnist on mootoreid suhteliselt kõige rohkem Pärnumaal — 38 ning kõige vähem Valgamaal — 10. Petserimaal on suhteline mootorite arv 12, Võru- 15, Tartu- 16 ja Viljandimaal — 24.

Riigi keskmiselt on 10 000 ha põllumaa kohta mootoreid 33.

Jõumasinate omanike seisukohalt võib eeltoodud arvus eraldada jõumasinaid, millised on masinatarvitajate ühingute ja traktorijaamade, samuti riigi poolt erilepingu põhjal antud põllumeesteseltsidele, veeühisusile jne. kasustamiseks, ning üksikuile isikuile väljaspool talundeid kuuluvad jõumasinad. Väljaspool talundeid oli jõumasinaid järgmiselt: aurumasinaid isesõitjaid 233 ja veetavaid 201, mootoreid: petrooleumi- ja bensiini- 328, nafta- 108, diisel- 14, elektri- 6, gaasigeneraator- 8, traktoreid — 555, neist lüliktraktoreid 34. Seega moodustab talundeis olevate jõumasinate arv valdava osatähtsuse üldisest jõumasinate arvust.

8. Maaharimisriistad ja külvimasinad.
Machines and Implements for Tillage.

Maaharimisriistade arvus on muutus toimunud samuti tõususuunas. Viimasel 10 aastal on maaharimisriistade arv suurenenud protsendiliselt järgmiselt: hobuseadrad,

ühesahalised — 7%, kahesahalised — 122% ja mitmesahalised — 31%. Vedruäkete arv on tõusnud 23%, hobusekultivaatorid — 73% ja randaalide ning hankmo- ja sampoäkete arv kokku — 154%. Seega võib ka maaharimisriistade arvulisest arengust näha tunduvat harimise intensiivsuse tõusu viimasel 10 aastal.

Külvimasinate arvuline liikumine viimasel 10 aastal on näidanud samuti tunduvat tõusu. Nii on tõusnud laialtkülvajate arv 5 330-le, reaskülvajate arv taldrikutega — 4 220-le ja sõrgadega — 920-le. Väetiskülvajaid oli k. a. 365. Võrreldes k. a. külvimasinate arvu 1929. a-ga on suurenemine olnud järgmine: laialtkülvajail 35%, reaskülvajail — 179% ja väetiskülvajail — 23%. Seega on reaskülvajate arv 10 aasta jooksul suurenenud peagu kolmekordseks.

Reaskülvimasinate suhteline levik maakonnis on võrdlemisi erinev. Põllu-aiamaale redutseerides on 10 000 ha kohta reaskülvimasinaid Järvamaal kõige enam — 91. Petserimaal tuleb aga reaskülvimasinaid samale maale kõigest 3. Järvamaale järgnevad Viljandi- 71, Tartu- 58 ja Pärnumaa 50 masinaga, kuna P.-Eesti maakonnis on reaskülvimasinaid Viru- 48 ja Harjumaal 43. Teisis maakonnis on reaskülvimasinaid suhteliselt põllumaale järgmiselt: Valga- 33, Võru- ja Lääne- 24 ning Saaremaal — 13.

9. Koristamismasinad.
Harvesting Machinery.

Võrreldes k. a. koristamismasinate arvu 1929. a. võime märkida üldiselt kõigi masinate juures tunduvat tõusu. Nii tõusis suhteliselt 1929. a. võrreldes viljaniitjate arv 9%, niidumasinad (aparaadita) 93%, aparaadiga 107%, hobuserehad 72% ja kartulivõtmismasinad 267%. Seega esineb koristamisriistade arvus tunduv juurdekasv, kusjuures eriti on suurenenud kartulivõtmismasinate arv, muutudes viimase 10 a. jooksul peagu neljakordseks.

Koristamismasinate suhteline levik põllumaale on maakonnis tunduvalt erinev. Nii on 100 ha-le põllumaale viljaniitjaid suhteliselt kõige enam Viljandimaal — 1,76 ning kõige väiksemal määral Petserimaal — 0,28, Viljandimaale järgneb Järvamaa — 1,27, Valga- 1,07 ning Tartu- ja Viru- 1,00-ga. P.-Eesti maakonnis on viljalõikajaid Harjumaal 0,71, Lääne- 0,55 ja Saaremaal — 0,32. Pärnumaal on viljaniitjaid 0,91 ja Võrumaal — 0,87. Riigi keskmiselt on viljaniitjaid 0,95, s. o. peagu üks 100 ha põllumaa kohta.

Heinaniidumasinate arv on aga levinud suhteliselt enam P.-Eesti maakonnis. Nii tuleb 100 ha põllumaa kohta niidumasinaid alanevas järjekorras: Viru- 5,26, Harju- 4,83, Järva- 4,76, Viljandi- 4,09, Tartu 3,70, Lääne- 3,67, Pärnu- 3,65, Valga- 3,27, Võru- 2,90, Saare- 1,11 ja Petserimaal — 0,71. Riigi keskmiselt tuleb 100 ha põllumaale niidumasinaid 3,72. Seega esineb niidumasinate arvus maakonnis suhteliselt põllu-aiamaaga võrreldes tunduv erinevus.

Ka põldheinakasvupinnale redutseeritud heinaniidumasinate arvus esineb maakondades suur erinevus. Niidumasinate arvus sammuvad suhteliselt esirinnas endiselt P.-Eesti maad, seekord eesotsas Läänemaaga. Nii on 100 ha põldheina kohta niidumasinaid maakonnis järgmiselt: Läänemaal 24, Viru- 23, Harju- 22, Järva- 17, Viljandi-, Tartu- ja Valga- 15, Pärnu- ja Saare- 13 ning Võru- 12 ja Petserimaal — 4.

Kuigi P.-Eestis omab kartulikasvatus suuremat osatähtsust maapidamises, on kartulivõtmismasinad levinud enam L.-Eestis. Nii tuleb 100 ha kartulikasvupinnale kartulivõtmismasinaid: Viljandimaal 9,0, Pärnu- 8,4, Tartu- 6,7, Järva- 4,9, Valga- 2,8, Võru- 2,5, Harju- 2,1, Viru- 1,3 ja Petserimaal — 0,3. Riigi keskmiselt on kartulivõtmismasinaid 100 ha kartulikasvupinnale 3,7. L.-Eesti maakonnis on kartulikasvatustööd seega tunduvalt enam mehhaniseeritud kui P.-Eestis.

10. Viljapeksumasinad.
Threshing Machines.

Võrreldes 1929. a. on viljapeksumasinate arv veidi vähenenud, kusjuures aga mehaanilisel jõul töötavate arv on suurenenud 46% ja hobusejõul töötavate masinate arv vähenenud 55%.

Redutseerides viljapeksumasinate arvu 100 ha-le põllumaale nähtub, et suhteline

arv maakonnis on võrdlemisi erinev. Seejuures olgu aga juhitud tähelepanu sellele, et arvuline võrdlus viljapeksumasinate juures ei ole päris õige, kuna näit. P.-Eestis, kus kasustatakse jõumasinaiks mootoreid, on viljapeksumasinad tõenäoliselt ka väiksemad. Nimetatud asjaolu tõttu on arvatavasti osalt põhjustatud ka P.-Eestis suhteliselt viljapeksumasinate arvuline ülekaal 100 ha põllumaa ha kohta võrreldes L.-Eestiga. Nii on, näit., 100 ha põllumaa kohta viljapeksumasinaid Virumaal 1,5, Järva- 0,8, Harju-, Lääne- ja Saare- 0,9, Pärnu- 0,8, Viljandi- 0,5, Tartu-, Valga-, Võru- 0,3 ja Petserimaal — 0,2. Riigi keskmiselt on 100 ha põllumaa kohta viljapeksumasinaid 0,7.

11. Muud masinad. *Other Machines.* Põllumajanduses tarvituselolevaist masinaist loendati viljasortijad, linaharimismasinad, kiirkuivatised, kaalud ja käsikoorelahutajad. Nagu nähtub vastavaist andmeist, on ka nende masinate arvus märgata tunduvat tõusu. Nii on suurenenud viljasortijate (triumphid) arv viimase 5 aasta jooksul üle 6 korra ning triööride arv 84%. Linaseemne sortimis- ja puhastamismasinate arv on tõusnud 59% ja aida- ning koormakaalud — 16%. Teiste masinate kohta puuduvad 1929. a. võrdlusandmed.

Masinriistade arvulisest arengust nähtub, et meie põllumajandus on viimasel 10 aastal jõudsalt mehhaniseerunud. Kuna nimetatud asjaolu tõttu põllumajanduse tööjõud kui ka tootmiseks vajalikud kapitalid on suurenenud, võib mehhaniseerimise laienemisega iseloomustada kujukalt ka meie põllumajanduse intensiivsuse tõusu.

PRELIMINARY DATA OF 1939 AGRICULTURAL CENSUS.

NUMBER OF FARMS.

The number of farms in Estonia has steadily increased since the proclamation of Independence. According to data ascertained by the agricultural census, the number of farms in 1939 totalled 139,991 as against 133,357 in 1929 and 126,561 in 1925, being an increase by 13,430 farms or an average of 959 farms annually.

UTILISATION OF LAND.

The total farming area increased during 1925—39 by 113,540 ha, an average annual expansion of 8,110 ha. The arable area, incl. gardens, increased during the same time by 107,402 ha or by 7,672 ha yearly, which accounts for the steady rise in agricultural production. Compared with the preceding census, the area under meadows in 1939 amounted to 922,515 ha, representing an increase of 12,000 ha on 1929. Against this there has been an marked decrease in pasture-land. The area under cultivated and natural pastures at present is 665,120 ha, i. e. almost 35,000 ha less than in 1929. Another healthy tendency is evident in the expansion of the forest area, which has shown an average yearly increase of 4,000 ha within the last decade.

Parallel with the extension of the arable area there has been an increase, even greater in proportion, in the area under crops. In 1939 this totalled 992,702 ha, as against 853,378 ha in 1929, 822,716 ha in 1925 and 690,706 ha in 1919. From 1925 up to the present year the area under crops has thus increased by 168,886 ha or 20.7%, or by 12,142 ha on the average. As arable land and gardens have increased only at the rate of 10.6% it is obvious that the utilisation of farm land has become much more intensive.

Comparison of the respective statistics for the last ten years shows that the use

of artificial fertilisers has considerably increased, viz. (average amount applied per 1000 ha of arable land): phosphatic fertilisers by 45%, potassic fertilisers by 5%, nitrates by 109% and the total by 60%.

LIVE STOCK BREEDING.

According to the census taken this year horses number 218,000 being an increase during the last ten years by 13,000 head or by 0,6% annually. The number of cattle, being the most important kind of livestock bred, has shown a consistent and rapid increase. This year the number of dairy cattle was 705,000, an increase by 10,000 head or 11.7% annually. Over 470,000 cows were counted, which is a record number for Estonia.

Next to cattle, pig raising is of paramount importance, the economic basis for pig breeding being formed by the surplus milk supply of farms. The total number now is over 440,000, the highest number so far recorded. The annual increase in pigs is 16,300 or 5.8%. The annual increase in sheep is shown to be 21,900 or 4.6%, the total number being almost 700,000. In poultry rearing, chickens hold first place, numbering 1.5 million with an annual increase of 63,300 or 7.4%. Other fowls in Estonia number 93,900 of which 67,800 or 72% are geese.

Bee-keeping during the period of Independence has developed at a much quicker rate then stock-raising. The total number of bee-hives is 105,700, a record number for Estonia. The annual increase here is 57.70 hives or 12%.

FRUIT AND VEGETABLE GROWING.

During the period of Independence horticulture has shown considerable progress, favoured mostly by the system of small holdings created by the land reform, an early work on a new farm being planting of fruit trees, bushes and vegetable growing. There was a very great increase in the number of fruit trees between 1920—29, that of apple and pear trees nearly trebled while plum trees increased seven times and cherry trees five times. In 1929 there were 1,500,000 apple trees and in 1939, 2,269,000, showing an increase of 47%. Pear trees increased from 67,600 in 1929 to 98,500 in 1939, or by 46%. Cultivation of plums has become much more general than that of pears. In 1939 there were counted 541,000 plum trees, as compared to 423,000 in 1929, an increase of 28%. The number of cherry trees has gone up from 266,000 in 1929 to 520,000 in 1939, or by 96%, this being the highest rate of increase recorded.

The more important berries grown are gooseberries, black and red currants, raspberries and strawberries. The number of gooseberry bushes, according to the census has increased in ten years by 110%, rising from 630,000 to 1,320,000. Black currant bushes have increased by 137%, numbering 970,000 as against 410,000 in 1929. Red currants have increased at the slower rate of 83%, rising from 787,000 to 1,439. The increase in the cultivation of raspberries and strawberries is calculated on the basis of the area planted. The area under raspberries has increased from 61 ha in 1929 to 115 ha, or by 87%. The strawberry area has expanded from 83 ha to 84 ha or by 1% only. The exceptionally severe winter of 1938/39 considerably affected strawberry growth, which is responsible for the low record. The area planted with vegetables shows a decrease this year. Those under cabbage, cucumber and onions have diminished, but cultivating of tomatoes has become more popular of late.

FARM BUILDINGS AND MACHINES.

According to preliminary data covering 139,991 farms, the number of usable dwelling-houses was 142,603 as against 129,802 in 1929, presenting an increase of 12,801 or 9.9%. In the period between 1929—39, 27,770 new buildings, representing 19,5% of the total number, were erected. The size of dwelling-houses is steadily increasing. About 54%, that is 75,000 farms, have dwelling-houses apart from other buildings.

Stables and barns number 156,897 as against 130,728 in 1929, showing an increase of 26,169 or 20,0%. The number of piggeries built with special equipment is 4,741. The number of chicken houses is 2,832. At present the number of drying sheds amounts to 9,355 as against 5,115 in 1929, showing an increase of 4,240 or 45%. The majority of Estonian farm buildings are of wood, but as the too frequent renewal of these takes much time and capital, present policy favours fire-proof buildings. The main roofing material used is shingles, slates also being increasingly employed.

The number of agricultural power machines shows that first place this year is held by motors, totalling 3659 and consisting of 2639 petroleum and benzine motors, 731 naphtha motors, 47 diesel motors and 23 gas generators. Next in importance are tractors which number 1741. Windmotors number 116, turbines 214, water turbines and other water-power machines 280, locomotive steam-engines 429, and steam engines 824. The number of sowing machines has shown a great increase within the last ten years, totalling at present 10,450. Manure distributors number 365. Comparing the present number of harvesting machinery with that of 1929 a considerable increase is evident. The number of mowers for cereals has increased by 9%, other mowers (without apparatus) 93%, mowers (with apparatus) 107%, horse-rakes 72% and potato-diggers 267%. The number of threshing machines has decreased, as compared with 1929, but the number worked mechanically has increased by 46% and those worked by horse power have decreased by 55%.

A-12383

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda, Pikk 2. 1939